

Kunst en Sport

Toekomstbestendig verenigen **Lokaal**
samenspel Goed voor lichaam en geest

BOEKMAN

Buitenzijde omslag: Peter Stel, *Roept u maar*, 2011. Onderdeel van *Terreinwinst*.
Foto: Job Janssen

Binnenzijde omslag: Nederlands Blazers Ensemble, *Oost West Thuis Niet Best*,
2015. Foto: Hans van der Woerd

Redactioneel

De opgetelde waarde van sport en kunst

De wereld van sport en die van kunst en cultuur hebben veel raakvlakken. Beide zijn bijvoorbeeld populaire vrijetijdsbestedingen, zowel passief als actief, en de betrokken organisaties en verenigingen zijn vaak afhankelijk van vrijwilligers. Daarmee vissen ze in dezelfde vijver. Reden te meer om de krachten te bundelen. Hier is een rol weggelegd voor de verschillende overheden. Op rijksniveau ressorteren sport en cultuur onder verschillende ministeries, wat de samenwerking niet bevordert. Op lokaal niveau raken ze elkaar echter steeds meer, zo blijkt in deze *Boekman*.

Om de samenwerking tussen beide sectoren een handje te helpen is in 2014 de Stuurgroep Sport en Cultuur in het leven geroepen, met vertegenwoordigers van diverse sport- en cultuurorganisaties. Voorzitter Johan Wakke bepleit een integrale aanpak op ambtelijk niveau. Daar wordt nog te veel in hokjes gedacht. De Stuurgroep spant zich in om verbanden te leggen, initiatieven aan te jagen en te laten zien wat succesvol is, vooral op lokaal niveau. Sport en kunst en cultuur worden nog steeds als een extraatje gezien. De meeste scholen beschouwen gymnastiek en muzieklessen als vakken 'onder de streep'. Uit onderzoek blijkt echter dat bewegend leren ook ten goede komt aan de vakken boven de streep. Marije Deutekom-Baart de la Faille, lector Kracht van Sport, en Erik Scherder, hoogleraar Neuropsychologie, laten in deze *Boekman* zien wat de positieve effecten van bewegen en kunst beoefenen zijn voor jongeren én ouderen. Er is al veel onderzocht, maar meer wetenschappelijk bewijs is gewenst.

Op nationaal niveau loopt Nederland achter bij met name Oost-Europa, zo betoogt René Clarijs. Waar projecten met kunst en sport zich in Nederland vooral richten op probleemjongeren, omvat de doelgroep in Oost-Europa en ook in Finland alle jongeren.

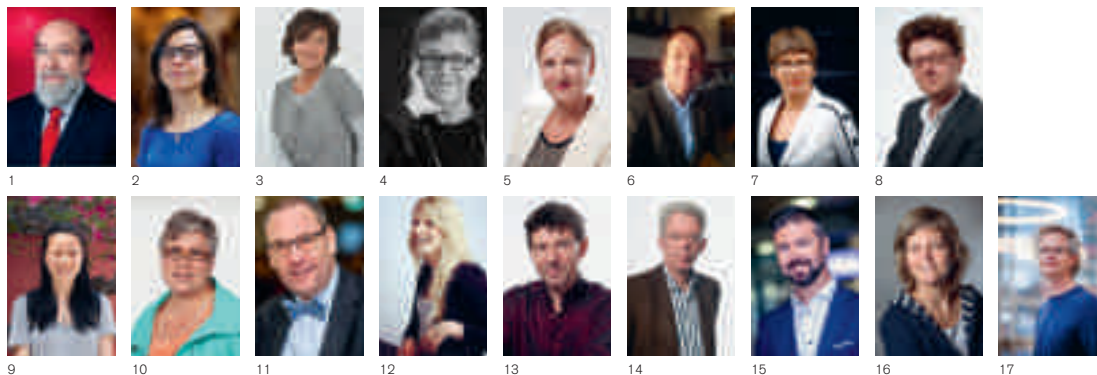
Maike Kooijmans toont aan dat kwetsbare jongeren door een talentgerichte aanpak successen kunnen ervaren. Dat is de opgetelde waarde van sport en kunst.

De meeste samenwerkingsprojecten tussen sport en kunst op lokaal en regionaal niveau tonen het succes van de combinatie maar komen vaak voort uit pure noodzaak. Marian ter Haar laat zien dat in een krimpregio als de Achterhoek sport- en kunstverenigingen gedwongen zijn samen te werken – om voldoende leden aan zich te binden en vrijwilligers voor bestuursfuncties te vinden – en locaties te delen. Het is een nieuwe manier van verenigen die bovendien jongere mensen aanspreekt. Vanuit de gemeenten worden dit soort initiatieven vaak al ondersteund. Dat maakt de kans op een duurzame samenwerking groter.

Door de ontwikkeling van kinderen, de samengang in de wijk of meer beweging en zingeving als leidraad te nemen, kom je eenvoudiger tot samenwerking en verrassende oplossingen. De beoefenaar zou daarbij centraal moeten staan. Deelname van kinderen en jongeren aan dergelijke projecten blijkt bovendien een positieve uitwerking op de ouders te hebben. Zij zien wat het met hun kind doet en worden zelf ook aangezet actief deel te nemen. ●

Deze *Boekman* is tot stand gekomen in samenwerking met de Stuurgroep Sport en Cultuur

Auteurs

René Clarijs [1] is hoogleraar aan de RANPA University in Sint-Petersburg, Rusland, hoofd-redacteur van het tijdschrift *Jeugd-beleid*, vicepresident van het Europees platform voor niet-formeel leren en zelfstandig gevestigd beleidsadviseur

Anna Elffers [2] is onderzoeker, adviseur en docent op het gebied van cultuur en publiek

Ronneke van der Genugten [3] werkte op de kunst- en cultuur-redactie van *De Telegraaf* en is tegenwoordig freelance journalist

Marian ter Haar [4] is staf-medewerker kwaliteit bij Kenniscentrum Sport, gepromoveerd op complexe samenwerking en expert in kennisontwikkeling over sport in het sociale domein

Marielle Hendriks [5] is directeur van de Boekmansichting

Bernard Hulsman [6] is redacteur van *NRC Handelsblad* en schrijft over architectuur. Hij publiceerde onder meer *Double Dutch: Nederlandse architectuur na 1985*

Maike Kooijmans [7] is lector Opvoeden voor de Toekomst bij Fontys Hogeschool Pedagogiek en promoveerde in mei 2016 aan de Universiteit van Amsterdam op een studie naar de preventieve werking van talentgericht jongerenwerk

Jack van der Leden [8] is redacteur van *Boekman*

Lisa Lin [9] is freelance journalist en schrijft voor diverse media over Rotterdam

Claudia Marinelli [10] is cultureel antropoloog, projectleider sport en cultuur en als senior werkveld-specialist cultuurparticipatie werkzaam bij het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA). Foto: Lilian van Rooij

Lucas Meijs [11] is hoogleraar Strategische filantropie en Vrijwilligerswerk aan de Rotterdam School of Management, Erasmus Universiteit

Kim van der Meulen [12] is freelance journalist en schrijft over kunst, media en cultuur

André Nuchelmans [13] is redacteur van *Boekman*

Hugo van der Poel [14] was tot 2012 opleidingsdirecteur Vrijtijd-wetenschappen aan de Universiteit van Tilburg. Sindsdien is hij directeur van het Mulier Instituut, bureau voor sociaalwetenschappelijk en beleidsgericht sport-onderzoek

Frans-Joseph Simons [15] is bedrijfskundige en historicus en werkt als onderzoeker aan de Rotterdam School of Management, Erasmus Universiteit

Anita Vlasveld [16] is senior adviseur bij Kenniscentrum Sport en actief op thema's als diversiteit, participatie van kwetsbare groepen, monitoring en evaluatie en kwaliteit van sport en beweegaanbod

Nico de Vos [17] is filosoof en lector Participatie en Stedelijke Ontwikkeling bij het Kenniscentrum Sociale Innovatie, Hogeschool Utrecht

Inhoud

1 Redactioneel
De opgetelde waarde van sport en kunst

2 Auteurs

Artikelen

4 **André Nuchelmans**
'Gemeenten moeten integraal gaan denken'
Samenhang tussen sport en cultuur behoeft meer aandacht

8 **Marielle Hendriks** en **Hugo van der Poel**
Naar een meer samenwerkend sport- en cultuurbeleid

16 **Kim van der Meulen**
Scherp je brein met sport en cultuur

20 **Maike Kooijmans**
Talentgericht werken met kwetsbare jongeren
De opgetelde waarde van sport, kunst en cultuur

26 **Lisa Lin**
Sport en cultuur in beleid en praktijk
Casus Rotterdam

36 **Nico de Vos**
De wijk maken we samen!
Een filosofisch pleidooi voor samenwerking tussen sport en kunst

40 **Marian ter Haar**
Toekomstbestendig verenigen in de Achterhoek
De rol van sport en kunst in een krimpregio

44 **Claudia Marinelli** en **Anita Vlasveld**
Lokaal samenspel sport en cultuur loont
Pilots tonen kansen

50 **Lucas Meijs** en **Frans-Joseph Simons**
Onverwoestbaar!
Vrijwilligerswerk in sport en cultuur

56 **René Clarijs**
Gouden kansen voor sport en cultuur door Europese validatie na 2018

Reportages

12 **Jack van der Leden**
Kunst langs het voetbalveld
Het project Terreinwinst

32 **André Nuchelmans**
Sport als inspiratiebron
Interview met schrijver/ muzikant Meindert Talma

48 **Ronneke van der Genugten**
Bundeling van krachten maakt Lelystad vitaal
Het project Lelykracht

Dossier

Literatuur over kunst en sport in de bibliotheek van de Boekmanstichting

boekman.nl/dossiers

Boekbesprekingen

60 **Anna Elffers** over Maaïke Lauwaert en Francien van Westrenen (ed.)

Facing value: radical perspectives from the arts

61 **Bernard Hulsman** over Kirsten Hannema, Robert-Jan de Kort en Lara Schrijver (samenst.)
Architectuur in Nederland: jaarboek 2016/2017

62 **Jack van der Leden** over Koen Hilberdink
J.B.W.P.: het leven van Johan Polak

André Nuchelmans

‘Gemeenten moeten integraal gaan denken’

Samenhang tussen sport en cultuur behoeft meer aandacht

De wisselwerking tussen sport en cultuur is goed voor de ontwikkeling van het brein, zo blijkt keer op keer uit onderzoeken. Toch zijn het vaak gescheiden werelden. Zeker op ambtelijk niveau is een integrale aanpak wenselijk, vindt Johan Wakkie, voorzitter Stuurgroep Sport en Cultuur.

Het idee van de Olympische Spelen zoals de Fransman Pierre de Coubertin dat eind 19de eeuw voor ogen had, reikte verder dan elke vier jaar op een vredige manier de competitie aangaan. De Coubertin wilde het breder neerzetten dan alleen een sportevenement. Ook cultuur moest een rol spelen en vormde samen met sport de twee pijlers van het evenement. Inmiddels is het gebruikelijk dat bij de openings- en sluitingsceremonie gerenommeerde artiesten uit het organiserende land optreden. Deze koppeling van sport en cultuur nam Johan Wakkie mee bij de organisatie van het Wereldkampioenschap Hockey voor mannen en vrouwen in 2014 in Den Haag. Het Nederlands Blazersensemble (NBE) trad bij de opening op en er was een speciaal programma met aandacht voor cultuur uit de twaalf deelnemende landen. Erik Scherder, hoogleraar Neuropsychologie aan de Vrije Universiteit, gaf daarnaast tijdens het toernooi een aantal lezingen over hoe sport en bewegen, muziek en schaken de werking van het brein versterken. Waren de sporters aanvankelijk sceptisch over het programma – het zou niet in de voorbereiding op de wedstrijden passen – na afloop vonden ze het buitengewoon interessant ook eens wat anders uit die landen te aanschouwen dan sportieve prestaties. Bovendien bracht het ontspanning in de aanloop naar een wedstrijd.

Samenwerking tussen sport en cultuur

In aansluiting hierop ontwikkelde Wakkie *Plan 4*. Dit project richt zich vanuit een integrale benadering van kunst en sport op kinderen en ouders in armere wijken, waar lidmaatschap van een sportvereniging en deelname aan cultuur niet logisch zijn. Doel van *Plan 4* is om bewegen, gezond eten, muziek en denksport zo veel mogelijk met elkaar te verbinden. Het Jeugdsportfonds en het Jeugdcultuurfonds maakten het financieel mogelijk. Sport en cultuur hebben diverse overeenkomsten, aldus Wakkie. Vrijwel iedereen komt ermee in aanraking, als actieve beoefenaar, dan wel als passieve toeschouwer. Op rijksniveau waren sport en cultuur van 1965 tot en met 1994 dan ook binnen één ministerie ondergebracht, tot 1982 binnen Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) en daarna binnen Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC). Sindsdien zijn ze gescheiden.

Nederlands Blazers Ensemble, *Oost West Thuis Niet Best*, 2015.
Foto: Peter Lodder

Jet Bussemaker, minister voor cultuur in het kabinet-Rutte II (2012-2017), was in het kabinet-Balkenende IV (2007-2010) staatssecretaris voor sport, waar ze ervoer hoe sterk sport als doel én als middel is. Daar kon cultuur nog wat van leren. Vanuit de cultuursector werd samenwerking gezocht met de sportsector, wat in 2014 resulteerde in de oprichting van de Stuurgroep Sport en Cultuur. Vanwege zijn rol bij het WK Hockey en zijn betrokkenheid in beide sectoren (onder meer als voorzitter van het Nederlands Blazersensemble en adviseur van NOC* NSF op maatschappelijk gebied), werd Johan Wakkie gevraagd voorzitter te worden. In de Stuurgroep zijn vertegenwoordigers uit sport- en cultuurorganisaties samengebracht¹. De Stuurgroep spant zich in om verbanden te leggen en initiatieven aan te jagen. Haar taak is te laten zien wat succesvol is, vooral op lokaal niveau.

‘Als je de sport- en cultuurwereld weet te verbinden, staan er vanzelf mensen op die de initiatieven ondersteunen, daarna volgen de instituties.’ Het begin is er, maar er is nog veel te verbeteren, volgens Wakkie. ‘Met name op ambtelijk niveau lopen initiatieven nog te vaak vast in de bureaucratische molen. Sport en cultuur zijn lokaal dikwijls gescheiden afdelingen met eigen subsidieregelingen. Met een integrale benadering vanuit de beoefenaar is samenwerking tussen beide sectoren te bepleiten.’ Dan hoeven er niet vier verschillende aanvragen ingediend te worden omdat er voor elke sector een apart loket is. Het geld voor deze sectoren hoort in één pot thuis. Daarbij is een belangrijke rol voor wethouders weggelegd.

Herkenbaar gezicht

Wakkie ziet behalve overeenkomsten tussen beide sectoren ook verschillen. 'De sport is sterk gestructureerd met regels, competities. Cultuur werkt juist onregelend. Dat verschil zie je ook terug in de organisaties. Overkoepelende organisaties voor sport als het NOC*NSF en het Internationaal Olympisch Comité (IOC) ontbreken in de cultuursector. Ook de Vereniging van Nederlandse Gemeenten kent een speciale afdeling Sport en Gemeente, terwijl er voor Cultuur maar één persoon actief is.' Cultuur zou er bij gebaat zijn een herkenbaar gezicht te hebben, zoals Erica Terpstra dat was voor de sport. Dit is van belang om als sector samen op te trekken. 'Er moet een culturele NOC komen die het hele veld vertegen-

woordigt', aldus Wakkie. 'Je merkt het als je bij bijeenkomsten van de culturele sector komt, dat iedereen vooral voor zijn eigen organisatie opkomt. Dat is jammer want het maakt het slaan van een brug tussen beide sectoren een stuk moeilijker. Ook de bestuurders uit beide sectoren moeten zich meer verbinden. Ze kunnen elkaar versterken en vooroordelen wegnemen. In de beeldvorming is sport nog steeds iets voor het volk en cultuur voor de elite.' Doel van de stuurgroep is wethouders te inspireren om de verbinding tussen beide sectoren te leggen.

Bij het WK Hockey werd daar een eerste aanzet toe gegeven. Erik Scherder verzorgde een programmaonderdeel speciaal voor wethouders en bestuurders uit sport en cultuur en bedrijfsleven: *Gezonder bewegen*. Hij vertelde vanuit een wetenschappelijke achtergrond over het belang van bewegen, sport en muziek, cultuur en

schaken voor de ontwikkeling van het brein in combinatie met taal en leren. Als je daar jong mee in aanraking komt, heb je daar later profijt van (zie de bijdrage van Kim van der Meulen in deze *Boekman*). 'Het opende de ogen van de aanwezigen hoe belangrijk het is dat kinderen op school elke dag bewegen en actief of passief met muziek in aanraking komen.'

Sport- en cultuurcoaches

Wakkie is ervan overtuigd dat de samenwerking tussen beide sectoren veel meer potentie heeft als er meer tijd in gestopt wordt. 'Bij de jeugd is het een natuurlijk proces', vertelt Wakkie. 'Ze gaan een sport beoefenen en/of een instrument leren spelen. Voor instituties is dat een ander verhaal. Op dat niveau is veel te winnen. Het zijn, een enkele uitzondering daargelaten, geen samenhangende beleidsterreinen. Zo kent Rotterdam een directeur Sport en Cultuur (zie de bijdrage van Lisa Lin in deze *Boekman*) en in kleine steden vallen de portefeuilles sport en cultuur vaak onder één wethouder, maar ambtelijk zijn het meestal gescheiden circuits.'

De ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) bedachten samen een structurele regeling voor sport- en cultuurcoaches. Zo wordt het kinderen uit armere wijken mogelijk gemaakt te sporten of naar de muziekschool te gaan. 'Hierdoor weet niemand op de voetbalclub of op de muziekschool dat ze thuis arm zijn en het niet zelf kunnen betalen', licht Wakkie toe. 'Uit onderzoek blijkt dat kinderen die sporten of cultuur beoefenen structuur in hun leven krijgen en daar beter van worden. Moeders zien hun kind veranderen. Mooi dat zoiets simpels zo'n impact heeft. Het is niet alleen leuk om te doen, maar ook belangrijk voor de ontwikkeling van het brein. Te vaak wordt het nog als een pretpakket gezien voor na schooltijd.'

De wereld van sport en cultuur trekt zowel ouders als kinderen, is zijn ervaring. De beter gesitueerden organiseren zich wel, de problemen zitten aan de onderkant, daar is ondersteuning nodig. 'Niet alleen de kinderen hebben er belang bij, ook de ouders', vertelt Wakkie. 'Je kunt beide groepen via scholen bereiken. Als ouders merken dat het goed is voor hun kind, raken ze zelf ook geïnteresseerd, vooral door ze actief bij de projecten te betrekken.'

Johan Wakkie.
Foto: Look of Life
Fotografie

Er zijn al wat initiatieven gestart. Zo zette Henk Oosterling in Rotterdam het project *Vakmanstad* op, waarin de ontwikkeling van kinderen versterkt werd door het aanbieden van een integraal pakket met een gezonde lunch, een uur judo, filosofie en muziek. Hiermee werden kinderen op weg geholpen naar een betere opleiding en uiteindelijk werk (zie de bijdrage van Lisa Lin in deze *Boekman*). Uit onderzoek blijkt dat kinderen die bewegend leren een voorsprong op anderen hebben. De Stuurgroep Sport en Cultuur speelt een belangrijke rol in het stimuleren en onderbouwen van dergelijke initiatieven. ‘Gymnastiek- en muzieklessen worden nog te vaak als iets onder de streep gezien’, aldus Wakkie. ‘Maar deelname aan dit soort projecten heeft absoluut invloed op de vakken boven de streep. Beide zijn in dat opzicht essentieel.’

Integraal denken

Een voorbeeld uit zijn andere functie als voorzitter van het Nederlands Blazersensemble laat zien wat het effect van zo’n project kan zijn. In het project *Oost West, Thuis Niet Best* maken ensembleleden iedere twee jaar samen met (ex-)asielzoekers en vluchtelingen een muzikaal programma. ‘Het samen musiceren verbindt mensen en helpt bij het verwerken van trauma’s, waardoor ze een volgende stap zetten om hun leven weer op orde krijgen. Dat is weer een inspiratie voor anderen om verder te gaan.’

Wakkie ziet op lokaal niveau nog veel meer mogelijkheden voor samenwerking tussen de sport- en cultuursector. ‘Sportaccommodaties staan vaak een groot deel van de dag leeg. Waarom zou je die ook niet voor andere activiteiten gebruiken? Scholen zouden daar extra gymnastiek-, muziek- of toneellessen kunnen geven. In Leiden hebben twee hockeyclubs het initiatief genomen om na de training een muziekproject te starten (zie de bijdrage van Claudia Marinelli en Anita Vlasveld in deze *Boekman*, red.). Niet alleen de kinderen vinden het leuk, ook de ouders zijn blij met zo’n gecombineerd aanbod. Dat scheelt ze een keer brengen en ophalen.’ Nadeel van dit soort lokale initiatieven op projectbasis is de tijdelijkheid ervan. ‘Het zou mooi zijn als de deelnemende partijen doordrongen zijn van het belang en die samenwerking structureel maken.’ Samenwerking op verschillende beleidsterreinen is essentieel. ‘Gemeenten moeten integraal gaan

denken en meer aandacht aan de samenhang tussen sport, cultuur, zorg en onderwijs besteden. Dan kunnen de verschillende organisaties elkaar ook makkelijker vinden.’

Ouderen kunnen hier een belangrijke rol in spelen. In 2030 is een op de vier mensen ouder dan 60 jaar. Mensen leven langer en gaan na hun pensioen een derde levensfase in. ‘Ouderen willen graag iets teruggeven van wat ze hebben geleerd en zijn dus uitstekend inzetbaar als coaches. Daarnaast zijn ze overdag vaak actief als bestuurders van organisaties. Zij zouden de coördinatie van accommodaties op zich kunnen nemen. Zo betrek je bovendien hun leeftijdgenoten bij de activiteiten.’

‘Alles wat je jong ontwikkelt, neem je mee als je ouder wordt. Het houdt je vitaler en zorgt ervoor dat je hersens goed blijven werken’, legt Wakkie uit. ‘Wandelen en muziek maken of luisteren bieden ontspanning, rust en reflectie, kunnen helpen bij het oplossen van problemen en bieden inspiratie en ideeën. Muziek maken of luisteren zou ook tot empathie leiden, niet onbelangrijk in de huidige samenleving. Het gaat hier echter vooralsnog om aannames, om een dergelijke invloed hard te maken zijn er te veel variabelen.’ Meer wetenschappelijk onderzoek is noodzakelijk om de invloed van sport en cultuur op diverse aspecten te onderbouwen en levert bovendien een neutraler beeld op. Nu zijn het toch vooral vertegenwoordigers uit de eigen sector die het belang ervan onderstrepen. •

Noot

- 1 Die organisaties zijn LKCA, Kenniscentrum Sport, NOC*NSF, Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), Jeugdcultuurfonds, Jeugdsportfonds en het Fonds voor Cultuurparticipatie.

Naar een meer samenwerkend sport- en cultuurbeleid

Sinds 2008 is er een concrete samenwerking van de beleidsterreinen sport en cultuur op gang gekomen. Welke ontwikkelingen zijn daaruit voortgekomen en welke kansen liggen er nog?

De cultuur- en de sportsector zijn hybride sectoren: in beide is er sprake van aanbod door de overheid, de markt, maatschappelijke organisaties (verenigingen, stichtingen) en allerlei 'ongeorganiseerd' aanbod. Net als bij onderwijs wordt het bij cultuur en sport van belang gevonden in elk geval kinderen ermee in aanraking te brengen. Ze kunnen dan zelf, op grond van hun ervaring, hun eigen weg gaan zoeken in die werelden. Daarom zijn Cultureel Kunstzinnige Vorming (CKV) en gym verplichte vakken op school. Daarnaast worden beide domeinen gezien als aanjagers van positieve gezondheidseffecten, sociale samenhang, (lokale, regionale en nationale) identiteit en economisch rendement. Sport- en cultuurdeelname worden dus ook bevorderd om dit soort positieve externe effecten te maximaliseren.

Wat zijn de belangrijke geldstromen in de sport- en cultuursector? Welke vormen van beleids-samenwerking tussen de sport- en cultuursector bestaan er al en hoe zou verdere samenwerking tussen beide sectoren vorm kunnen krijgen?

Financiering van sport en cultuur

Sport

Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) heeft in de periode 2011-2015 niet bezuinigd op de sportuitgaven. Die liepen zelfs iets op van 115 miljoen naar ongeveer 130 miljoen euro per jaar. Daarvan gaat jaarlijks rond de 60 miljoen euro via een decentralisatie-uitkering naar gemeenten voor de *Brede impuls combinatiefuncties* (zie hierna). Daarnaast is er nog zo'n 20 miljoen euro voor andere programma's en regelingen op het onderwerp 'passend sport- en beweegaanbod'. Er is 35 miljoen euro voor topsportbeleid (stipendia voor topsporters, evenementen), een kleine 10 miljoen euro voor 'veiligheid en integriteit' (dopingbeleid, het programma Veilig Sportklimaat) en een vergelijkbaar bedrag voor kennis- en innovatiebeleid.

De meeste provincies geven nauwelijks tot geen geld uit aan sport, vanuit het adagium dat ter vermindering van 'bestuurlijke drukte' niet meer dan twee overheden zich met een bepaald beleidsterrein zouden moeten bezighouden. Incidenteel is er (eenmalige) steun voor evenementen of accommodaties, in functie van het ruimtelijke of economische beleid van de provincie.

Gemeenten gaven in 2015 met 1210 miljoen euro per saldo meer uit aan sport dan in 2011 (1149 miljoen euro). Dit was wel iets minder dan in 2014 (1218 miljoen euro) en de begroting voor 2016 voorspelde een verdere daling. Maar de conclusie moet toch zijn dat in de crisistijd eigenlijk niet bezuinigd is op sport, hoewel de 'koopkracht' van het sportbudget, wanneer de inflatie in de beschouwing wordt meegenomen, wel iets is teruggelopen. Van het gemeentelijk sportbudget gaat bij de meeste gemeenten tussen de 80 en 90 procent naar de bouw, instandhouding, het beheer en de exploitatie van sportaccommodaties (Dool et al. 2017).

De satellietrekening Sport van het CBS komt voor de omvang van de sporteconomie uit op 6,6 miljard euro, zijnde 1 procent van het bruto nationaal product (bnp) in 2012 (Centraal Bureau voor

de Statistiek 2015). De werkgelegenheid in de sportsector bedroeg daarbij 90.000 fte. Huishoudens nemen ruim 60 procent van de bestedingen in de sport voor hun rekening, omgerekend zo'n 1100 euro per huishouden.

De Rapportages Sport verschijnen sinds 2003¹. Hierin zijn onder meer hoofdstukken opgenomen over sportbeleid, de economie van de sport en de sportinfrastructuur (Tiessen-Raaphorst 2015).

Cultuur

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) bezuinigde tussen 2011 en 2015 ruim 17 procent op cultuur: van 866 miljoen euro (2011) naar 713 miljoen euro (2015) per jaar (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2016). Op basis van provinciale begrotingen is een bezuiniging van bijna 23 procent zichtbaar: van 328 miljoen (2011) naar 254 miljoen (2015) per jaar (Vinkenburg 2015). Gemeenten bezuinigden in die periode een kleine 9 procent: van 1848 miljoen (2011) naar 1686 miljoen (2015) (Vinkenburg 2015). In totaal werd 2653 miljoen publiek geld aan kunst en cultuur gespendeerd in 2015. Het rijksaandeel daarbij is 27 procent, het provinciaal aandeel 10 procent en de gemeente is de grootste publieke financier met 63 procent van het totaal beschikbare publieke budget voor kunst en cultuur.

Uit *Cultuur in beeld 2016* blijkt dat 122 culturele instellingen vanuit de culturele basisinfrastructuur een vierjarige subsidie van het ministerie van OCW ontvingen in de periode 2013-2016 (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2016). Een optelsom leert dat er in 2015 door deze BIS-gesubsidieerde instellingen bijna 300 miljoen euro aan eigen inkomsten werd gegenereerd. Voor een totaaloverzicht van de financieringsmix van de professionele gesubsidieerde cultuursector zijn wij aangewezen op het artikel van Bastiaan Vinkenburg. Hij becijferde in 2015 dat de verhouding tussen overheidsfinanciering en eigen inkomsten verschoof van 63/37 in 2011 naar 60/40 in 2013 (Vinkenburg 2015). Deze lichte relatieve groei in eigen inkomsten wordt gerealiseerd dankzij meer steun vanuit goededoelenloterijen, private fondsen, sponsoring, giften van huishoudens en nalatenschappen (Bekkers et al. 2017) en dankzij meer directe (entree)inkomsten (Vinkenburg 2015), →

maar dat blijkt niet voldoende om de overheidsbezuinigingen op cultuur te compenseren.

Bovenstaande cijfers dekken niet de totale creatieve industrie. Die genereerde in 2016 een toegevoegde waarde van bijna 17 miljard euro, oftewel 2,8 procent van het bnp. De creatieve industrie telde in 2015 ruim 294.000 banen, 61.000 meer dan in 2005 (Rutten et al. 2017).

Het CBS werkt momenteel aan de ontwikkeling van een satellietrekening Cultuur, te vergelijken met de satellietrekening Sport. Een dergelijk instrument kan bijdragen aan vergelijkbare monitoring en (internationale) benchmarking van de culturele en creatieve industrie. En in navolging van de Rapportage Sport werkt het Sociaal en Cultureel Planbureau in opdracht van het ministerie van OCW tevens aan een soort rapportage Cultuur, die voorlopig als werktitel *Monitor Cultuur* heeft gekregen en naar verluidt in 2018 voor het eerst zal verschijnen.

Uitgaven cultuur en sport vergeleken

De overheid geeft twee keer zoveel uit aan cultuur als aan sport. De omvang van de budgetten is in de laatste jaren iets naar elkaar toe gegroeid, omdat op cultuur is bezuinigd en op sport niet. Verhoudingsgewijs zitten de grote verschillen bij de rijksoverheid (600 miljoen meer voor cultuur dan voor sport) en de provincies (240 miljoen meer voor cultuur). De gemeenten zijn op beide terreinen de belangrijkste overheidsfinancier. Hier liggen dan ook de grootste uitdagingen en kansen voor meer samenwerking tussen beide sectoren.

Samenwerking tussen sport en cultuur komt op gang

Pas in 2008, met de start van het programma *Impuls brede scholen sport en cultuur*², is sprake van concrete samenwerking van de beleids-terreinen sport en cultuur. Het programma is

erop gericht om op lokaal niveau de verbinding tussen onderwijs, sport en cultuur te versterken door de inzet van zogenaamde 'combinatie-functionarissen'. In 2012 is deze inzet verbreed naar de buurt, de zorg en andere maatschappelijke instellingen en bedrijven, om ook op andere locaties dan scholen de sport- en cultuurdeelname te bevorderen. Er is binnen deze regeling gemiddeld per jaar 58 miljoen euro rijksgeld beschikbaar, in aanvulling waarop gemeenten 60 procent cofinancieren. Hiermee zijn binnen tien jaar 5000 'coaches' (3000 fte) aangesteld op lokaal niveau, voor verbindende, organiserende en uitvoerende taken op het vlak van sport, bewegen en cultuur.

De tweede concrete ontwikkeling is de fusie in januari 2017 van het Jeugdsportfonds en het Jeugdcultuurfonds, die beide sport- en cultuurdeelname (financieel) mogelijk maken voor kinderen die in armoede opgroeien. Het Jeugdsportfonds ondersteunde in 2015 50.000 kinderen tussen de 4-18 jaar. Daarmee was een bedrag van ruim 12 miljoen euro gemoeid. Het Jeugdcultuurfonds ondersteunde in 2015 ruim 6000 kinderen met ruim 2 miljoen euro³. Uit het onderzoek *'Mind the Gap'* (Asante et al. 2015) blijkt onder meer dat cultuur een elitair imago heeft bij ouders met weinig inkomen, waardoor het aanbod deze kinderen (nog) niet voldoende weet te bereiken. Het leeuwendeel van de financiering komt dankzij gemeentelijk budget voor armoedebestrijding (de zogenaamde 'Klijnsma-middelen' via het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid) en in mindere mate uit cultuurbegrotingen en private bedrijven, stichtingen en fondsen.

Een derde belangrijke factor is het Nationaal actieplan sport en cultuur van de landelijke Stuurgroep Sport en Cultuur, die wordt gedragen door LKCA en Kenniscentrum Sport (KCS) en een aantal landelijke partijen uit de wereld van sport en cultuur. Op de website van LKCA is een Kennisdossier Sport en Cultuur te vinden, dat informatie over beleid en onderzoek naar de samenwerking tussen de sport- en cultuursector bundelt⁴.

De overheid geeft twee keer zoveel uit aan cultuur als aan sport

Blik vooruit

Hoe zijn deze reeds bestaande initiatieven uit te bouwen, zodat er nog meer samenhang in het overheidsbeleid gericht op de bevordering van sport en cultuur komt? Gezien het succes ervan de afgelopen jaren verdient de *Brede impuls combinatiefuncties* een voortzetting op landelijk niveau. Het is voor gemeenten, die lokaal 60 procent cofinanciering moeten regelen, cruciaal om te weten dat de decentralisatie-uitkering structureel is, zodat hierop lokaal langetermijnbeleid kan worden ontwikkeld. Meer in het bijzonder: dat er structureel geld is voor vaste aanstellingen van de diverse 'buurtsport-', 'beweeg-', 'cultuur-' en 'leefstijlcoaches', zodat ervaring en lokale contacten/netwerken niet verloren gaan en deze coaches een beroeps-carrière kunnen ontwikkelen. Daarbij is het zaak dat de rijksoverheid de rijksbijdrage indexeert (zodat de 40 procent financiering niet sluipenderwijs krimpt richting 30 procent) en vormgeeft aan een ondersteuningsstructuur van deze coaches (opleidingen, bijscholing, certificering, aanbod werkzame aanpakken, werkgeverschap, uitwisseling ervaringen, enzovoort).

Ten tweede is er ondersteuning nodig voor het Nationaal actieplan sport en cultuur, in het bijzonder voor het faciliteren van de informatie- en kennisuitwisseling tussen beide sectoren op zulke diverse terreinen als sponsoring; werving leden, vinden, opleiden en behouden van vrijwilligers; talentscouting en talentontwikkeling; fiscale en juridische vraagstukken; en beheer en onderhoud van accommodaties. De overheidssteun ter zake kan vorm krijgen door deze taak op te nemen in de jaarplannen van KCS en LKCA.

Terwijl een paar provincies elk hooguit enkele miljoenen euro's uitgeven aan sport, besteden de provincies meer dan 250 miljoen aan cultuur. Voor de sportsector is het interessant om zich te verdiepen in wat de provincies voor dat bedrag doen, en op welke grondslag.

Op lokaal niveau biedt meer 'integraal beleid' of 'integraal werken' drie kansen voor het versterken van samenhang en synergie. Ten eerste inzetten op meer multifunctioneel gebruik van accommodaties: gymzalen met podia, die ook gebruikt worden voor optredens en uitvoeringen; sportkantines waar overdag wordt geschaakt, gezongen, gekookt en schildercursussen worden

gegeven. Ten tweede samenwerking in de ondersteuning van verenigingen en vrijwilligerswerk. En ten derde samenwerking bij een intensieve en radicaal integrale benadering van kwetsbare en non-participatieve doelgroepen. Wat zijn de voorkeuren van deze doelgroepen, wat belemmert hen om hun voorkeuren om te zetten in gedrag, en wat is dan een werkbare en effectieve manier om het voorkeursgedrag te bewerkstelligen? Daarbij zouden participatie en versterking van de leefbaarheid voorop moeten staan, en (budgetten voor) cultuur, sport, ontmoeting, et cetera volgend moeten zijn. Kortom, er valt een wereld te winnen door bestuurlijk en organisatorisch culturele en sportieve krachten te bundelen. ●

Literatuur

- Asante A. en M. de Jong (2015) *'Mind the gap': onderzoek naar kunst-, cultuur- en sportdeelname van kinderen in armoede*. Den Haag: Bestuur & Management Consultants.
- Bekkers, R., Th.N.M. Schuyt en B. Gouwenberg (red.) (2017) *Geven in Nederland 2017: huishoudens, nalatenschappen, fondsen, bedrijven, goede-doelenloterijen en vrijwilligerswerk: jubileumuitgave*. Amsterdam: Lenthe.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2015) *De Nederlandse sporteconomie: de bijdrage van sport aan de Nederlandse economie in 2006-2012*. Den Haag: CBS.
- Dool, R. van den en R. Hoekman (2017) *Sportuitgaven van gemeenten: een overzicht van de ontwikkelingen (2010-2016)*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2016) *Cultuur in beeld 2016: cultuur in cijfers*. Den Haag: Ministerie van OCW.
- Rutten, P. en O. Koops (2017) *Monitor creatieve industrie 2016: Nederland, top-10 steden, ontwikkelingen*. Hilversum: iMMovator.
- Tiessen-Raaphorst, A. (red.) (2015) *Rapportage sport 2014*. Den Haag: SCP.
- Vinkenburg, B. (2015) 'De cultuuromslag in cijfers'. In: *Boekman*, jrg. 27, nr. 103, 4-9.

Noten

- 1 De rapportage verscheen tot 2010 tweejaarlijks en daarna elke vier jaar.
- 2 Deze werd door de bewindslieden van de ministeries van VWS en OCW, vertegenwoordigers van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), NOC*NSF, Vereniging Bijzondere Scholen (VBS) en de Cultuurformatie op 10 december 2007 ondertekend. Vanaf 2012 is de naam veranderd in 'Brede impuls combinatiefuncties'.
- 3 Zie www.jeugdportsportfonds.nl en www.jeugdscultuurfonds.nl
- 4 Zie www.lkca.nl/vrije-tijd/sport-en-cultuur

Kunst langs het voetbalveld

Het project Terreinwinst

Hans van der Meer,
*Tien manieren om
geblesseerd te
blijven liggen*, 2010.
Onderdeel van
Terreinwinst. Foto:
Job Janssen

Terreinwinst' op een voetbalveld breng je niet direct in verband met kunst. De initiatiefnemers van het gelijknamige voetbal- en kunstproject bij voetbalclub ASV Arsenal in Amsterdam-Zuid deden dat wel. De locatie is sportpark De Schinkel, onderdeel van het gebied rond het Olympisch Stadion dat in het eerste decennium van deze eeuw volledig is heringericht tot een fraai en openbaar toegankelijk stadspark.

Kunstenaar en voetbaltrainer PJ Roggeband en kunstmanager Mart van Bree, beiden voetbalvader, brachten regelmatig tijd door op het voetbalveld. Ze kregen oog voor de culturele potentie van het terrein. Roggeband: 'Mensen van alle rangen en standen staan hier gezamenlijk elke week langs de zijlijn hun kinderen aan te moedigen. Sport verbreedert, dat is duidelijk, maar zou kunst dat ook niet kunnen?' In het bijzonder de reclameborden langs het veld brachten hem op het idee of daar niet meer mee te doen viel.

lets met poëzie of foto's? 'Niet zelden keek ik vanaf de rand van het veld licht verveeld om me heen, in plaats van naar het spel van mijn kinderen', vult Van Bree aan. 'Zo hebben wij nieuwe publieke ruimte ontdekt; er staan nergens hekken. Duizend mensen brengen hier minstens anderhalf uur per week door. Die kunnen we op een terloopse manier met kunst in aanraking brengen en daarmee terreinwinst boeken voor kunst.'

Arsenal stond open voor de artistieke ambities, evenals Tom van Gestel van SKOR (Stichting Kunst en Openbare Ruimte, opgeheven in 2014) en het Fonds BKVB (Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst, sinds 2012 Mondriaan Fonds). Het fonds honoreerde het initiatief als pilot-project. 'Het werd de aanjager van de regeling Bijdrage Opdrachtgeverschap', vertelt Roggeband. Deze regeling is bestemd voor publieke en private opdrachtgevers of publiek-private samenwerkingen →

Marieken Verheyen, *Arsenal – Gambia*, 2010.
Onderdeel van *Terreinwinst*. Foto: Job Janssen

die publiek toegankelijke beeldendekunstprojecten willen realiseren zonder verkoopdoel.

Het plan was om een elftal kunstenaars een schets te laten maken voor een semipermanent werk, voor een periode van vier jaar, waarmee zij reflecteren op de maatschappelijke context van voetbal. Niet alleen de reclameborden kwamen voor een kunstzinnige invulling in aanmerking, ook de directe omgeving rond de voetbalvelden, de kantine en de kleedkamers. De selectie kunstenaars, van fotografen en vormgevers tot performers en geluidskunstenaars, bestond uit Helmut Dick, Zoro Feigl, Erik Kessels, Karin Mientjes, Erik van Lieshout, LUSTlab, Paulien Oltheten, Peter Stel, Marieken Verheyen en Hans van der Meer. Eind 2010 vond de aftrap van het project plaats met de onthulling van de fotowerken van de twee laatstgenoemde kunstenaars.

De realisatie van het project voltrok zich in fases tot 2012. Elke manifestatie werd opgesierd met

rondleidingen, presentaties door kunstenaars en performances. De elf werken staan verdeeld 'opgesteld' over het terrein. 'We maakten een catalogus met naast technische beschrijvingen van de werken een beeldverslag van een voetbalwedstrijd waarin de werken als het ware toevallig aan bod komen', legt Van Bree uit. 'Dat benadrukte de terloopsheid van de kunstwerken veel beter dan eenvoudigweg bordjes plaatsen.'

Beelden vervangen reclameborden

Een van de twee werken waarmee het project opende was *Arsenal – Gambia* van Marieken Verheyen: meterslange, panoramische foto's van voetbalteams op dorpspleinen in Gambia. De kunstenaar achterhaalde waar de voetbaltenues die Arsenal in 2007 aan Afrikaanse clubs had geschonken, precies terecht waren gekomen. De jonge voetballers op de foto's zijn zichtbaar trots op hun shirts. De beelden

Marieken Verheyen, *Arsenal – Gambia*, 2010.
Onderdeel van *Terreinwinst*. Foto: Job Janssen

vervangen de reclameborden langs het veld. Dat geldt ook voor het andere werk waarmee het project van start ging: *Tien manieren om geblesseerd te blijven liggen* door Hans van der Meer. Meerdere foto's tonen voetballers die met vertrokken gezicht op de grond liggen. Hebben ze werkelijk zo'n pijn of is dit theater?

Het fenomeen van (te hard) schreeuwende ouders aan de zijlijn inspireerde kunstenaar Peter Stel tot zijn 'roepstoeters', sterk uitvergroete toeters aan het hek waarmee het publiek verbaal kan losgaan, zowel naar het veld als naar elkaar.

Maar misschien wel het bekendste kunstwerk van het project is *De Wildplasser* van Erik Kessels. Het levensgrote en zeer realistische stenen beeld van een man in compleet ASV Arsenaltenue staat aan de rand van het terrein, met zijn rug naar het veld, te plassen in een sloot. 'Een van de oudste clubleden heeft er model voor gestaan. De man was hartstikke trots', vertelt Van Bree. Aan de overkant van de sloot loopt een fietspad waarover dagelijks veel mensen passeren, die de ode aan de wildplasser kunnen zien. De verleiding is te groot om er niet even een blik op te werpen, ook als je het beeld al vele malen hebt gezien.

Terreinwinst is opgezet als een vierjarige manifestatie. Roggeband: 'We bevinden ons dus al ver in de verlenging.' Een aantal kunstwerken vertoont dan ook tijdssporen. Zo hapert de waterstraal van de wildplasser, terwijl die ononderbroken zou moeten zijn. 'Iets met de pomp', legt Van Bree uit. Roggeband: 'Maar de kunstwerken zijn met respect behandeld. Er is bijna niets vernield. Neem nou de foto's van Europese voetbalvelden van Van der Meer in de kleedkamergang. Die zijn na zes jaar nog ongedeerd.'

'Kunstwerken op het veld? Mij niet opgevallen', antwoordt een jonge voetballer desgevraagd bij de fietsenstalling. 'Oh ja, die foto's van de geblesseerde voetballers, die ken ik, want die zie ik wanneer ik daar zelf op de grond lig! Alsof je in een spiegel kijkt.' ●

Erik Kessels, *De Wildplasser van ASV Arsenal*, 2011.
Onderdeel van *Terreinwinst*. Foto: Job Janssen

Scherp je brein met sport en cultuur

Sporten is goed voor lichaam én geest. Ook cultuurparticipatie houdt je gezond: wie naar kunst kijkt, muziek beluistert of zelf maakt, scherpt de geest. Maar hoe zit het met de combinatie van die twee? Een interview met Marije Deutekom-Baart de la Faille, lector Kracht van Sport aan de Hogeschool van Amsterdam en Hogeschool Inholland, en Erik Scherder, hoogleraar Neuropsychologie aan de Vrije Universiteit.

Er is zo veel onderzoek gedaan naar de relatie tussen sporten en bewegen en gezondheid dat het belang ervan voor de gezondheid evident is,' zegt Marije Deutekom-Baart de la Faille. 'Het is bewezen dat mensen die sporten en bewegen, langer leven. Bewegen laat de hersenen sneller schakelen, gaat gewrichtspijn tegen en verkleint de kans op gezondheidsklachten en allerlei aandoeningen. Het adagium *sport is medicine* klopt.' De lector maakt een onderscheid tussen bewegen en sporten. 'Beide hebben een gezondheidswaarde, maar onder bewegen versta ik ook een halfuurtje de hond uitlaten. Sporten heeft daarnaast doorgaans een competitief element: het gaat om het spelletje, om winnen. Dat competitieve aspect leert je veel over zelfvertrouwen, participatie, je rol in een groep en over normen en waarden. Het heeft een grote pedagogische waarde om op jonge leeftijd bij een sport-

Marije Deutekom-
Baart de la Faille

vereniging te horen. Daarmee bekwaam je je niet alleen in de sport.'

Onderzoek wijst daarnaast op een positieve relatie tussen sporten en een verhoogde productiviteit op de werkvloer (TNO et al. 2011; Thiele Schwarz et al. 2011; SIRC 2006), en tussen sporten en leerprestaties van zowel scholieren als studenten (Hartman et al. 2015; Niet 2015). Basisschoolleerlingen die extra sportten buiten hun gymlessen, deden het op school beter dan klasgenoten die dat niet deden en konden zich beter concentreren. En, heel belangrijk, zegt Deutekom-Baart de la Faille: 'Je beleeft plezier aan sport. Dat is een effect dat gauw over het hoofd gezien wordt.' De positieve effecten op de gezondheid gelden volgens haar voor iedereen: voor jong en oud, ziek en gezond en ook voor specifieke en kwetsbare groepen, zoals mensen met een beperking of in achterstandswijken.

Cultuur en het brein

Ook Erik Scherder erkent het belang van lichaamsbeweging. 'Het is goed voor je conditie, weerstand, stemming en de doorbloeding van de hersenen. Het helpt jongeren hun cognitieve reserves op te bouwen en versterkt die van ouderen. Maar je werkt er ook mee aan je cognitieve functies. Er zijn hersengebieden die voor zowel geheugen- als motorische processen van belang zijn.' Niet alleen sporten noemt hij een belangrijke pijler voor een gezond en vitaal leven: daar hoort net zo goed cultuur bij, zoals hij vurig betoogt in zijn nieuwe boek *Singing in the brain*. Aan beide doen mensen omdat ze er plezier aan beleven, zich erin kunnen bekwaamen. En er zijn overeenkomsten te vinden in de werking van hersenen bij sport- en cultuurbeoefening, zegt Scherder. 'Er is een grote overlap in neuronale systemen die zowel actief worden wanneer je beweegt als wanneer je naar muziek luistert. Zo zijn er studies die bewijzen dat je sporten langer volhoudt door naar muziek te luisteren: je lichaam synchroniseert op het ritme, muziek motiveert en geeft een gevoel van comfort waardoor je spierversuring minder opmerkt. Bewegen en aan kunst doen, vinden bovendien allebei plaats in een verrijkte, multisensorische omgeving, die uitdagend is, je iets leert en de gezondheid bevordert. Die heeft het brein nodig om zich optimaal te ontwikkelen. Wanneer je je inspant, nieuwe ervaringen opzoekt en je met creativiteit en kunst bezig bent, gebeurt er iets in je brein. Het genereren van nieuwe ideeën, ze uitwerken, plannen: al die grote functies heb je erbij nodig. Je beloningssysteem wordt actief als je iets moois maakt en je brein krijgt een dopaminestoot. Prachtig.' Zo'n dopaminestoot krijg je ook van scoren op een hockeyveld, zegt Scherder, maar het effect is niet gelijk: 'Muziek zorgt voor verwondering, verbazing, nostalgie... Dat zie ik op een sportveld niet zo gauw gebeuren. Het mooie van kunst is dat het alle emoties meeneemt.'

Door creatief bezig te zijn, kom je sneller op ideeën. Allemaal dankzij het defaultnetwerk, legt Scherder uit, een 'terugvalnetwerk' in de hersenen dat je aanspreekt als je ergens maar over blijft tobben. Dit netwerk wordt actief als je geen cognitieve taken hebt – als je je brein dus even rust geeft. 'Je kent het wel: de hele dag kom je ergens maar niet op, en 's avonds in de supermarkt heb je het ineens. Dan komt ineens dat

netwerk naar boven. Het gebeurt ook sterk bij muziek die je mooi vindt, omdat je dan heerlijk mee mijmert. *Mind wandering*, noem ik dat. Ik heb nooit bekeken of dat netwerk ook zo actief is bij sport, maar ik vermoed van niet, omdat je tijdens het sporten juist cognitief gestuurd bezig bent.'

Plezier in sport

Deutekom-Baart de la Faille benadrukt hoe waardevol sport is voor de gezondheid maar ook op sociaal-emotioneel gebied. 'Sport is zo'n krachtig middel dat het ingezet wordt voor de inclusie van vluchtelingen, om mensen die werkloos zijn weer aan het werk te krijgen en om eenzaamheid onder ouderen tegen te gaan. Maar dat is complex. Voordat het zover is, moeten we eerst onderzoeken wat de succesfactoren binnen de sport zijn die kunnen bijdragen aan de positieve effecten ervan. Ik geloof erin, maar er moet meer gebeuren dan een bal in een asielzoekerscentrum neerleggen en zeggen: ga maar aan de slag. Al heeft sport altijd intrinsieke waarden, zoals plezier en zelfvertrouwen, als we de inzet ervan niet funderen op gedegen onderzoek naar succesfactoren, is de kans groot dat beleidsmakers ermee stoppen als blijkt dat het niet meteen werkt. Die wetenschappelijke kennis ontbreekt nog grotendeels.'

De lector, die vanuit haar functie vooral praktijkgericht onderzoek doet, merkt daarnaast dat er een kloof is tussen mensen die geloven in de kracht van sport enerzijds en mensen die er niets mee hebben – en bijvoorbeeld meer van kunst en cultuur houden – anderzijds. 'Misschien heeft het met ons onderwijssysteem te maken: gym en cultuurvakken hebben op school ook niets met elkaar te maken. Zonde dat we zo in

hokjes denken, want cultuur en sport kunnen elkaar versterken. Je kunt van elkaars wereld leren. Iemand die wordt opgeleid tot sociaal werker of creatief therapeut, kan van een ALO-student handige spelelementen leren om buitenstaanders met een groepsactiviteit te laten meedoen. En sporters kunnen van hen leren hoe je via sport het gesprek met iemand aangaat. Ze komen tenslotte allebei in aanraking met alle groepen binnen de maatschappij.' Ofwel: door verschillende disciplines als sport en cultuur te combineren, is het wellicht mogelijk om doelgroepen te bereiken die anders niet bereikt worden.

Tijd voor actie

Zijn er genoeg aanwijzingen om te zeggen dat we aan zowel sport- als cultuurparticipatie moeten doen om gezond en vitaal oud te worden én ons brein scherp te houden? 'Ja, dat zijn twee hele mooie bronnen van verrijking,' zegt Scherder. Maar hij is voorzichtig: ze zijn beide geen wondermiddel om psychische aandoeningen te voorkomen. 'Uit onderzoek blijkt dat mensen die hun leven lang aan denksport doen, een paar jaar langer beschermd zijn tegen dementie. En mensen die tweetalig opgroeien, zijn vier jaar langer beschermd tegen de ziekte van Alzheimer. Maar er zijn vooralsnog vooral denksportstudies geweest, en ik wil mijn boekje niet te buiten gaan.' Bewezen is wel dat de combinatie van sporten en geestelijke inspanning de aanmaak van nieuwe verbindingen in de hersenen stimuleert. Daarbij geldt: hoe actiever, hoe groter de kans is dat dit gebeurt.

Deutekom-Baart de la Faille durft niet te zeggen of er voldoende wetenschappelijk onderzoek is voor de aanname dat de combinatie van cultuur en sport aan te bevelen is boven één van die twee. Wel kan sporten ons bewezen gezonder, slimmer, sneller en geconcentreerder maken. En de vele onderzoeksresultaten over deze en andere effecten van sport op de gezondheid moeten nu maar eens geïmplementeerd worden, vindt ze. 'Er zijn onderzoeken zat die het belang van sporten en bewegen voor de gezondheid aantonen, maar de intrinsieke waarde van sport is moeilijk aan te tonen in het politieke en publieke debat. Daarin gaat het om waarde in euro's: wat levert sport op? En hoeveel onderzoek er ook al gedaan is, veel mensen bewegen te weinig of niet.'

Mensen die hun leven lang aan denksport doen, zijn een paar jaar langer beschermd tegen dementie

Erik Scherder

Bovendien verwijst de huisarts nog altijd eerder naar de apotheek dan dat hij vraagt of je wel beweegt. Terwijl is uitgerekend dat daarmee de zorgkosten enorm gereduceerd kunnen worden. Over waarde in euro's gesproken... Het is tijd dat bewegen serieus genomen wordt.'

Ook voor de intrinsieke waarde van cultuurparticipatie is nog te weinig aandacht, vindt Scherder. 'Plezier is een onderschat effect, terwijl dat precies een woord is dat past bij cultuur. Als je aan mensen vraagt wat ze leuk vinden aan kunst maken of muziek luisteren, zeggen ze dat ze ervan genieten.' Hij ziet het optimaal benutten van de gezondheidsvoordelen die onderzoek tot dusver heeft uitgewezen als een belangrijke taak voor het onderwijs. 'Kunstonderwijs moet een vast onderdeel van het curriculum worden. Nu is het echt uitgerangeerd, net als het gymnas-

tiekonderwijs, terwijl glashelder is dat dat een cruciale bijdrage aan de ontwikkeling levert. Het brein moet juist eens op een andere manier gestimuleerd en geactiveerd worden dan alsmaar door taal en rekenen. Denk ook aan muziek en beweging in verpleeghuizen voor ouderen of mensen met een verstandelijke beperking: zodra er bezuinigd wordt, is dat het eerste wat eruit gaat. Terwijl dat precies is wat die mensen nodig hebben. Voor hun plezier, om hun talent te ontwikkelen en een invulling aan hun leven te geven. We kunnen onderzoek blijven doen maar als het implementeren van de resultaten wordt uitgesteld omdat het niet op de politieke agenda past, omdat het te duur is of er andere prioriteiten liggen, zijn we zo een generatie verder.'

Het goede nieuws: het is nooit te laat om te beginnen met bewegen of aan cultuur te doen. 'Met het eerste verbeter je hoe dan ook je conditie, gezondheid en stemming. En als je op latere leeftijd begint met het spelen van een muziek-instrument doe je er tien keer zo lang over als wanneer je op jonge leeftijd begint, want de verbindingen in het brein worden natuurlijk ouder naarmate jij veroudert. Maar het is juist de uitdaging om het dan te doen.'

Literatuur

- Hartman, E. (et al.) (2015) *Effecten van fysieke activiteit op cognitie en de hersenen van kinderen in het primair onderwijs*. Utrecht/Groningen/Amsterdam: UMCG/RUG/VU. (www.nro.nl/wp-content/uploads/2016/03/Effecten-van-fysieke-activiteit-op-cognitie-en-de-hersenen-van-kinderen-in-het-primair-onderwijs.pdf)
- Niet, A. van der (2015) *Physical activity and cognition in children*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen. ([www.rug.nl/research/portal/en/publications/physical-activity-and-cognition-in-children\(f7737b28-de39-4e8e-9e41-16ae7a702d08\).html](http://www.rug.nl/research/portal/en/publications/physical-activity-and-cognition-in-children(f7737b28-de39-4e8e-9e41-16ae7a702d08).html))
- SIRC (2006) *The impact of sport on the UK workplace*. [S.l.]: Hudson. (www.sirc.org/publik/sport_and_the_workplace.pdf)
- Thiele Schwarz, U. en H. Hasson (2011) 'Employee self-rated productivity and objective organizational production levels: effects of worksite health interventions involving reduced work hours and physical exercise'. In: *Journal of Occupational & Environmental Medicine*, jrg. 53, nr. 8, 838-844. (Doi: 10.1097/JOM.0b013e31822589c2)
- TNO en PWC (2011) *Investeren in een actieve leefstijl van uw personeel loont!* [S.l.]: TNO/PWC. (publications.tno.nl/publication/34619766/RnPzWF/tno-2011-investeren.pdf)

Talentgericht werken met kwetsbare jongeren

De opgetelde waarde van sport, kunst en cultuur

In een samenleving die gebaseerd is op prestaties en talent kunnen jongeren veel stress ervaren als ze niet mee kunnen komen. Het is zaak deze kwetsbare groep op een talentgerichte manier te benaderen, zodat ze weer successen ervaren. Sport, kunst en cultuur kunnen hierin een belangrijke rol spelen.

De participatiesamenleving is sterk in opmars. Dat klinkt niet verkeerd, een samenleving waarin iedereen mag meedoen. Wie kan daar nou op tegen zijn? Maar toch is dat meedoen voor de meest kwetsbare groepen in onze samenleving niet zo vanzelfsprekend. We leven namelijk ook in een prestatiesamenleving: de mate waarin talent is ontwikkeld bepaalt hoe hoog we kunnen klimmen op de maatschappelijke ladder.

Ook voor jongeren geldt in dit talentendiscours: als je je kansen niet benut en je talenten niet ontwikkelt, dan heb je het aan jezelf te wijten als je niet hogerop komt. Dit meritocratisch talentenadagium brengt veel stress teweeg bij kinderen en jongeren die dagelijks ervaren dat ze minder kansen hebben, of minder goed presteren dan hun leeftijdsgenoten (Swierstra et al. 2008; Kooijmans 2016).

Doelbewust,
's-Hertogenbosch.
Foto: Maïke
Kooijmans

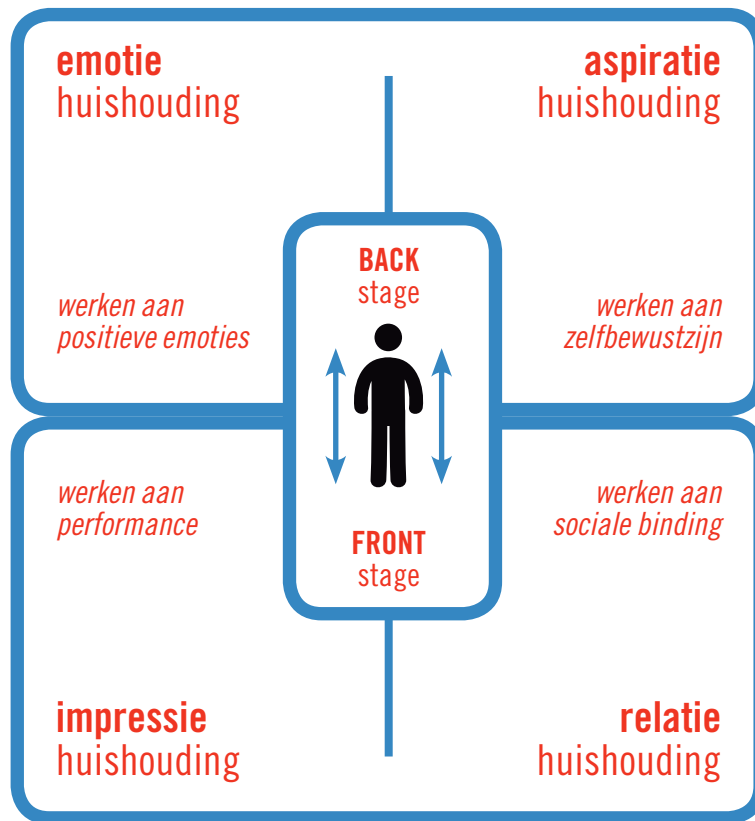
Sommige jongeren voelen zich daar schuldig over, of schamen zich. Ze uiten hun frustraties in boosheid of in vormen van deviant gedrag. Ze raken verslaafd, trekken zich terug, worden rebels of maken zich schuldig aan criminaliteit. Ze zijn in gevecht met zichzelf en hun omgeving in hun zoektocht naar succes. Hoewel de talentontwikkeling van deze groep onder druk staat, werkt het stigmatiserend om hen eenzijdig vanuit hun kwetsbaarheid te benaderen en hen als risicojongeren te bestempelen. Het gevaar ligt op de loer dat zij zich nog meer losers voelen, en zich daar vervolgens naar gaan gedragen. De sociaal pedagoog en filosoof Stijn Sieckelinck pleit ervoor deze jongeren niet alleen hun kwetsbaarheid, maar vooral ook hun gevecht te gunnen (Sieckelinck 2016).

Een relatief nieuwe benadering is om op een 'talentgerichte' manier naar deze groep te kijken,

en te zoeken naar alternatieve programma's, zodat zij succeservaringen kunnen beleven en achterstanden kunnen inhalen (Abdallah et al. 2016). Aan het einde van de vorige eeuw is de populariteit van talentprojecten explosief toegenomen en zijn de verwachtingen ervan hooggespannen. Tegelijkertijd is dan nog onduidelijk wat de effecten van deze programma's zijn (Kooijmans et al. 2008). Recent onderzoek toont echter aan dat sportieve en culturele talentprojecten een positief appel doen op jongeren bij wie de cognitieve talentontwikkeling achterloopt (Kooijmans 2016). Wat is de waarde van sport, kunst en cultuur voor kwetsbare jongeren?

Een dramaturgisch perspectief

Op basis van onderzoek naar de werking van sportieve en artistieke talentprojecten is een interventietheorie ontwikkeld (*a theory of change*) →

Figuur 1. *Interventiekwadrant voor talentgericht jongerenwerk*
Bron: Kooijmans 2016, 95

(Kooijmans 2016). Dit is de opbrengst van een empirische studie naar de performance van jongeren op straat, voortbouwend op het *impression management*-concept van de socioloog Goffman (1959). Dit model bood houvast bij vragen als: hoe gedragen jongeren zich die veel van hun vrije tijd op straat doorbrengen? Welke indruk willen ze op anderen maken? En hoe gaan zij relaties met elkaar en met anderen aan?

Goffman legt aan de hand van theatermetaforen uit hoe mensen zich frontstage op een bepaalde manier presenteren, maar dat dat niet altijd overeenkomt met hun opvattingen en emoties backstage. Emotiesocioloog Hochschild (2003), een leerling van Goffman, onderzoekt specifiek die innerlijke wereld: wat gebeurt er met mensen als hun emoties en opvattingen (zij noemt dit *feeling rules*) niet in overeenstemming zijn met hoe zij denken dat zij zich moeten

voelen (*framing rules*)? Het emotiemanagement-concept van Hochschild helpt te begrijpen en beschrijven wat er backstage bij jongeren gebeurt die veel faalervaringen opdoen. Wat betekent het voor hen om op te groeien in een meritocratische samenleving, waarin de overtuiging leeft dat 'iedereen talent heeft en iedereen kan winnen, als je je best maar doet'? De dominante *framing rules* (iedereen heeft talent) en de individuele *feeling rules* (ik ben een loser) botsen in de binnenwereld van veel jongeren (backstage). Logischerwijs gaan zij op zoek naar andere wegen om zich te doen gelden, bijvoorbeeld door zich op straat (frontstage) extreem stoer te gedragen, in lijn met de *framing rules* van de straatcultuur.

Frontstage en backstage

Om te onderzoeken wat er frontstage en backstage met jongeren gebeurt die aan talent-

projecten deelnemen, zijn tussen 2010 en 2014 vijftig jongeren gevolgd in Brabantse jongerenwerkpraktijken, het voetbalproject *Doelbewust* in 's-Hertogenbosch, en hiphopprojecten van R-Newt uit Tilburg. Daaruit kwam naar voren dat sport-, kunst- en cultuurprojecten niet alleen een grote impact hebben op de ontwikkeling van de performance van jongeren (frontstage), maar dat het met name hun emotiehuishouding raakt (backstage). De analyse van het empirisch materiaal maakte duidelijk dat talentprojecten vier dimensies raken in de ontwikkeling van jongeren. Deze vier 'huishoudingen' zijn samengebracht in een interventiekwadrant (zie figuur 1).

Met name bij jongeren die worstelen met zichzelf is het belangrijk om erachter te komen hoe hun gedrag (de impressiehuishouding) en de wijze waarop ze zich sociaal binden (de relatiehuishouding) zich verhouden tot hun emotie- en aspiratiehuishouding (backstage). Vervolgens is het belangrijk dat begeleiders in gesprek met jongeren zoeken naar hun ambities en idealen (aspiraties) en naar mogelijkheden om succeservaringen op te doen (backstage), die een voorwaarde zijn voor een positieve talentontwikkeling en het uitdragen ervan (frontstage).

De waarde van sportieve en artistieke talentprojecten

Veel reguliere interventies (voor zogenoemde risicojongeren) zijn primair gericht op de frontstage huishoudingen: op het beïnvloeden van zichtbaar gedrag en relaties. Sport, kunst en

cultuur, zo bleek uit het onderzoek, raken jongeren in hun ziel: in hun emotie- en aspiratiehuishouding. Dit is 'backstage werk'.

Jongerenwerkers vertellen dat ze jongeren met doffe ogen tegenkomen, die niet (meer) over een kansrijke toekomst dromen. 'We moeten ze eerst leren weer in zichzelf te geloven. Door sport- en cultuurprojecten kunnen ze ervaren dat ze wel degelijk talenten hebben en erbij horen. Deze succeservaringen geven een boost' (Kooijmans 2016, 79-111).

Ook jongeren zelf vertellen over het boostende effect van talentprojecten, die als brandstof voor hen fungeren. Hun verhalen getuigen van nieuwe vergezichten. Voor veel jongeren werken de talentprojecten als een springplank naar reguliere – al dan niet professionele – sportverenigingen en podia. Ze hadden niet verwacht zo veel te kunnen bereiken. Helaas zijn er ook jongeren die in de talentprojecten negatieve ervaringen opdoen. Het hoge competitiegehalte van sommige *talentfactories* is voor dit type jongeren riskant, omdat de kans groot is dat ze opnieuw bij de verliezende groep horen, en dan van de regen in de drup kunnen belanden.

De opgetelde waarde

Kunst en sport hebben elk op een eigen manier impact op de ontwikkeling (motivatie en vorming) van jongeren. Dit wordt in interventiejargon de verschillende appelwaarde van sportieve en artistieke media genoemd.

Het is per individu en per groep verschillend welke affiniteit ze met de verschillende media hebben. Dat kan samenhangen met persoonlijke interesse of met trends, of met iets gemeenschappelijks wat mensen met elkaar verbindt. In Tilburg-Noord is bijvoorbeeld muziek een sterk bindend medium onder straatjongeren, terwijl dat in 's-Hertogenbosch, in de wijk van het onderzoek, voetbal is. Maar het zou ook kickboksen, of *freestyle running*, breakdance, rap of graffiti kunnen zijn.

Tegelijkertijd triggeren sport en kunst elk op een andere manier de vier huishoudingen. Het verschil zit hem met name in de rechterkant van het model: kunst en cultuur doen meer dan sport een appel op 'het vermogen om te aspireren' (Appadurai 2004). Kunst als medium prikkelt de verbeelding en raakt dus de aspiratiehuishouding. Sport, vooral teamsport, heeft juist een grote

RNewt, Tilburg.
Foto: Ted Embregts

impact op de relatiehuishouding. Sport doet vooral een appel op de onderlinge binding (Boonstra et al. 2012).

Juist de combinatie en integratie van sportieve, kunstzinnige en culturele elementen geeft de meerwaarde in het talentgerichte jongerenwerk, de praktijkcontext van deze studie. Wanneer sport, kunst en cultuur geïntegreerd aangeboden worden, kunnen ze jongeren raken in hun frontstage én backstage huishoudingen. Door het creëren van een bijzondere (vaak speelse) setting, zoals een studio, een atelier of professioneel voetbalteam, is het mogelijk een andere wereld na te bootsen, die wezenlijk afwijkt van de alledaagse leefwereld van jongeren. Zo ontstaan 'vrijplaatsen' met eigen regels, symbolen, tenue, taal, gedrag. In zo'n community gelden eigen *framing rules*, waarbinnen jongeren oefenen om te gaan met andere emoties en kunnen experimenteren met ander gedrag. In zo'n gesimuleerde vrijplaats kunnen professionals vooral goed met jongeren aan de backstage huishouding werken, omdat ze andere *framing rules* kunnen ontwikkelen. Bijvoorbeeld de regels over wat geldt als succes. Niet het scoren van een doelpunt telt het zwaarst, maar goed samenspel. Niet een persoonlijk record genereert respect, maar dat iemand erg zijn best heeft gedaan (misschien wel achter de coulissen, of in de kleedkamer: letterlijk backstage, buiten het zicht van anderen). Uiteraard gaat het uiteindelijk ook om sportieve en artistieke prestaties: de performance en het applaus. Het vieren van successen is een belangrijke stimulerende factor.

Juist de combinatie en integratie van sportieve, kunstzinnige en culturele elementen geeft de meerwaarde in het talentgerichte jongerenwerk

Uit het onderzoek blijkt dat de talentontwikkeling bij de diverse jongeren verschillend en via diverse routes verloopt. Een professional kan op basis van een kansanalyse inschatten via welke huishouding jongeren verleid kunnen worden het beste uit zichzelf en elkaar te halen en zich positief te ontwikkelen. Zo blijkt het voor de ene jongere aantrekkelijk om in de projecten inspirerende en steunende relaties aan te gaan en bij een community te horen. Voor een ander is eerst een emotionele trigger nodig voordat hij in beweging komt, of is juist het werken aan de performance de ingang. Maar voor alle jongeren geldt dat sport, cultuur en kunst de aspiratiehuishouding raken. Een van de belangrijkste inzichten is dat jongeren die vastlopen in hun talentontwikkeling zich weer kunnen verwonderen (over zichzelf en anderen) en durven dromen. Dat is de opgetelde waarde van sport en cultuur. •

Literatuur

- Abdallah, S., M. Koijmans en J. Sonneveld (2016) *Talentgericht werken met kwetsbare jongeren: ontwikkelwerk, erkenningswerk, verbindingswerk*. Bussum: Coutinho.
- Appadurai, A. (2004) 'The capability to aspire: culture and the terms of recognition'. In: *Culture and public action*, 59-84.
- Boonstra, N. en N. Hermens (2012) 'Sport als medicijn'. In: *Wat werkt nu werkelijk? Politiek en praktijk van sociale interventies*, 180-191.
- Goffman, E. (1959) *The presentation of self in everyday life*. Harmondsworth: Penguin.
- Hochschild, A. (2003) *The commercialization of intimate life: notes from home and work*. Berkeley: University of California Press.
- Koijmans, M. (2016) *Talent van de straat: hoe je jongeren kunt verleiden uit de criminaliteit te blijven*. Amsterdam: Van Gennep.
- Koijmans, M. en M. Spierts (2008) 'Straffer én socialer: een uitweg in de patstelling over moeilijke jongeren'. In: *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*, nr. 6, 12-16.
- Sieckelinck, S. (2016) 'Noem vechtende jongeren niet kwetsbaar'. Op: www.allesoversport.nl, 17 november. (www.allesoversport.nl/artikel/noem-vechtende-jongeren-niet-kwetsbaar)
- Swierstra, T. en E. Tonkens (red.) (2008) *De beste de baas? Verdienste, respect en solidariteit in een meritocratie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Boekmanstichting

Kenniscentrum voor kunst, cultuur en beleid

De Boekmanstichting verzamelt, analyseert en verspreidt op onafhankelijke wijze data en informatie over kunst- en cultuurbeleid. Die informatie wordt verzameld in de bibliotheek. Met de Cultuurindex Nederland, het tijdschrift Boekman, (digitale) publicaties, expertmeetings, lezingen en debatten speelt de stichting – in samenwerking met partners uit het culturele veld – in op de actualiteit.

BIBLIOTHEEK

Een unieke bibliotheek in hartje Amsterdam met ruim 75.000 titels over kunst- en cultuurbeleid.

Geopend (op afspraak) van maandag tot en met donderdag van 10 – 17 uur
bibliotheek@boekman.nl

Online catalogus 24/7 bereikbaar:
catalogus.boekman.nl

PUBLICATIES

Boekman

Hét tijdschrift over trends in kunst en cultuur. Ieder kwartaal een themanummer met interviews, artikelen, analyses en columns/reportages over de nieuwste ontwikkelingen in de kunst- en cultuursector
redactie@boekman.nl

Recente publicatie

In **Naar waarde gewogen** pleit Claartje Bunnik voor meer maatwerk en minder bureaucratie en juridisering bij de beoordeling van de kwaliteit van culturele instellingen door subsidiërende overheden en publieke cultuurfondsen.

Boekmanstichting

Herengracht 415
1017 BP Amsterdam

telefoon 020 624 37 36
email secretariaat@boekman.nl
internet boekman.nl
twitter [@BoekmanNL](https://twitter.com/BoekmanNL)

CULTUURINDEX NEDERLAND

Centraal platform waar een omvangrijk palet aan cijferreeksen over de kunst- en cultuursector bijeen wordt gebracht, geanalyseerd en gedeeld. In één oogopslag inzicht in de laatste cijfers, trends en ontwikkelingen in de cultuursector.
www.cultuurindex.nl

Sport en cultuur hebben veel met elkaar gemeen, vinden ze in de gemeente Rotterdam. Daarom zijn de afdelingen onder één dienst gebracht, de directie Sport en Cultuur. Hoe pakt dat uit? Hermineke van Bockxmeer, directeur Sport en Cultuur, Henk Oosterling van *Rotterdam Vakmanstad* en Nina Schmid van *Move Forward* doen er hun zegje over.

Sport en cultuur in beleid en praktijk

Casus Rotterdam

We benaderen ons werk vanuit de Rotterdammer die we actief willen laten zijn en met sport en cultuur in aanraking willen brengen', vertelt Hermineke van Bockxmeer over de koppeling van beide beleidsterreinen. Als directeur Sport en Cultuur werkt ze onder meer aan de gemeentelijke beleidsontwikkeling op dit terrein, en de exploitatie van sport- en recreatie-accommodaties. De focus ligt op het stimuleren van plezier in sporten. Een ander belangrijk punt is het vroegtijdig in contact brengen van kinderen met sport en cultuur.

Bij dat laatste is er extra aandacht voor kinderen uit arme gezinnen. 'We willen dat zij in hun ontwikkeling net zoveel kansen krijgen als andere kinderen, op het gebied van cultuur dan wel sport. Het verhaal van maatschappelijke ontwikkeling is dat iedereen zich kan ontplooiën als mens en een rol kan spelen in deze stad. Sport

Leerlingen van Obs Bloemhof debatteren mee tijdens landelijk basisschool debat-toernooi, 2016.
Foto: Sandra Zegarra Patow

en cultuur helpen daarbij. Als gemeente zorgen we ervoor dat er genoeg aanbod is.'

Voor de tweede stad van Nederland geldt dat er op beleidsniveau relatief veel rekening moet worden gehouden met verschillende doelgroepen en uiteenlopende behoeften, aldus de directeur. De verschillen per wijk zijn enorm. 'Zo is er een grote groep die niets heeft met de operadagen of Museum Boijmans Van Beuningen. We letten er bijvoorbeeld op dat we niet onze Nederlandse hoge cultuur als enige cultuurvorm zien.' Daarom is er steeds meer aandacht voor onder meer *urban arts*, zoals dans en hiphop.

Faciliteren

De dienst Sport en Cultuur kan behalve financiële steun nog veel meer bieden. De gemeente stelt regelmatig openbare ruimte ter beschikking voor initiatieven als autoluwe speeldagen en straatfeesten. Volgens Van Bockxmeer is het in het geval van sport en cultuur belangrijk om in gesprek te gaan met bewoners, en daartoe heeft Rotterdam een online platform voor burgerparticipatie in het leven geroepen. Zo is de skatebaan op de Westblaak in samenwerking met Rotterdamse skaters ontworpen.

Bij het nadenken over het faciliteren van Rotterdammers heeft de afdeling Sport en Cultuur als uitgangspunt mensen samen te brengen. Van Bockxmeer: 'Voor de een is sport nu eenmaal toegankelijker, en voor de ander cultuur.' Vanuit die veronderstelling ontstaan opvallende initiatieven, legt ze uit. Bijvoorbeeld de bouw van een nieuw theater met daarnaast een bibliotheek en een zwembad in Rotterdam-Zuid. 'We laten de medewerkers bij elkaar komen om te kijken in welk opzicht ze kunnen samenwerken. Ze kunnen bijvoorbeeld bespreken hoe ze de ouders die hun kinderen bij het zwembad afzetten en moeten wachten, in de tussentijd naar de bibliotheek kunnen krijgen.' De drempel om mee te doen aan sport of cultuur moet en kan lager, is het idee.

Kennisuitwisseling

Hoewel sport en cultuur in de havenstad sinds enkele jaren dus onder één dienst binnen de gemeente vallen, zijn het op beleidsniveau vooralsnog twee afdelingen, maar die grenzen beginnen langzaam te vervagen. Van Bockxmeer: 'Op allerlei terreinen werken medewerkers steeds →

vaker samen, wisselen ze informatie uit en delen ze kennis en netwerken.'

Sport verbindt en creëert een sociale structuur in een stad, aldus Van Bockxmeer. 'Sport brengt mensen samen omdat ze tijdens het sporten of bij het bijwonen van sportevenementen makkelijk met elkaar in contact komen.' Om de verbinding op zowel sportief als cultureel vlak te versterken, is het volgens haar noodzakelijk dat sport- en cultuurmedewerkers kennis met elkaar delen. In de wijken doen veel medewerkers dat al door elkaars netwerk te gebruiken.

De beleidsmatige samenwerking komt tot stand bij het nemen van beslissingen over lokale sport- en cultuurcentra, ouderen- en armoedebeleid. Vooral bij het samenstellen van de jaarlijkse evenementenkalender komen de afdelingen samen, vertelt Van Bockxmeer. 'Wat doen we wel of niet? Wat betekent het voor de stad? Daar werpen we gezamenlijk een blik op.' Denk bijvoorbeeld aan het realiseren van een optreden van het Rotterdams Philharmonisch Orkest op het veel bezochte ABN AMRO-tennistoernooi. Praktische en tijdbesparende redenen maken organisatorische samenwerking voor de gemeente extra aantrekkelijk. 'Een ander mooi voorbeeld is het Rotterdam Water Weekend begin juli', vindt Van Bockxmeer. 'Dit festival draait om het water in Rotterdam en bestaat uit optredens van Sinfonia Rotterdam, dj's en dichters, maar ook een zwemwedstrijd.'

Van Bockxmeer: 'We hebben in onze *Sportnota 2017*' staan dat we de stad zichtbaar willen maken met sportevenementen. Tijdens de marathon gaan beelden van Rotterdamse iconen als de Erasmusbrug, de Markthal en het Centraal Station de wereld over. Dat toont de stad in zijn volle glorie waardoor mensen denken: laten we een keer naar Rotterdam gaan. Misschien een dagje naar het museum.'

Hulpmoeders helpen bij de gezonde lunch op Obs Bloemhof. Programma Fysieke Integriteit van Rotterdam Vakmanstad, 2016. Foto: Sandra Zegarra Patow

'Circulair doendenken'

Ook in het door Henk Oosterling ontwikkelde project *Rotterdam Vakmanstad* komen sport en cultuur elkaar tegen. Het startte in 2007 op basisschool Bloemhof in Rotterdam-Zuid en biedt een aanvullend vakkenpakket voor de leerlingen, die wekelijks les kunnen krijgen in judo, koken, techniek, tuinieren en filosofie. 'Dit integrale vakkenpakket is gebaseerd op het ontwikkelen van fysieke, sociale en mentale vaardigheden die ze in de 21ste eeuw als burger en als werknemer nodig hebben.' Oosterling hoopt met dit laagdrempelige aanbod van sport en cultuur ook kinderen uit arme wijken te bereiken, zodat zij in de samenleving betere kansen krijgen. 'Kinderen uit deze milieus waren in de periode net na de oorlog tot in de jaren zeventig voorbestemd in de havens te gaan

Om de verbinding op sportief en cultureel vlak te versterken, moeten sport- en cultuurmedewerkers kennis met elkaar delen

werken. Dat is niet langer het geval. We hebben in deze eeuw een ander soort vakmanschap nodig.'

Dankzij gemeentelijke financiering, als onderdeel van een operatie om Rotterdam onder de Maas uit het slop te halen, kwam *Rotterdam Vakmanstad* van de grond. Inmiddels wordt het uitgevoerd op vier basisscholen en zijn er projecten op een vmbo en op de mbo-instellingen het Albreda College en het Zadkine. Ook is er een samenwerking met studenten van de Hogeschool Rotterdam. Zij lopen stage bij *Rotterdam Vakmanstad*. 'We zijn in heel de onderwijskolom aanwezig om het integraal leren, dat bij ons centraal staat, in het onderwijs te verankeren.' Met het lesprogramma wil Oosterling nieuwe generaties bijbrengen dat vele aspecten van het leven met elkaar verbonden zijn. Oosterling en

Programma Vakhuys van *Rotterdam Vakmanstad* ingevoerd op RVC De Hef, Techniekles, 2016-2017. © Rotterdam Vakmanstad

zijn collega's werken vanuit, wat hij noemt, 'circulair doendenken': 'We leren leerlingen dat ze een knooppunt in een netwerk en een schakel in een keten zijn. Door samen te werken leren ze hun verantwoordelijkheid te nemen.' Dit hoort volgens Oosterling bij deze tijd. 'Daarom vinden we het belangrijk om alle partijen, ook de gemeente, actief bij ons project te betrekken.' (Zie ook de bijdrage van Nico de Vos in deze *Boekman*.)

Bij *Rotterdam Vakmanstad* is echter geen sprake van inhoudelijke bemoeienis van de gemeente. Scholen die aan het project deelnemen krijgen via de dienst Onderwijs financiering voor de extra lessen. 'Daar blijft het ook bij wat ons project betreft', zegt Oosterling, die zijn directeursfunctie vorig jaar overdroeg aan collega Rachid el Ousrouti. *Vakmanstad* houdt →

zich al tien jaar staande dankzij de passie van zijn medewerkers en partners, licht hij toe, niet doordat de lokale overheid verplichtingen oplegt.

Ondanks haar beperkte bemoeienis is de gemeente wel indirect betrokken bij de ontwikkeling van *Rotterdam Vakmanstad*. 'Het gaat daarbij niet zozeer om de strategische visie of de operationele focus, maar om de tactische samenwerking. De gemeente faciliteert vooral met behulp van de netwerken, en indirect dus met overheidsgeld.'

Vooruitgang

Nina Schmid's jongerenprogramma *Move Forward* bestaat net als Oosterlings project uit een mix van sport en cultuur. De organisatie staat vooral bekend om haar dans-, basketbal- en rapworkshops in blijf-van-mijn-lijfhuizen en asielzoekerscentra in heel Nederland. In 2015 zette Schmid zich met een uniek project in voor jongeren uit Rotterdam-Zuid die leven onder moeilijke omstandigheden. Zij mochten in de zomervakantie gratis deelnemen aan haar programma. Dit gebeurde niet binnen in een sportzaal, maar op het openbare Sportplaza in het Zuiderpark.

'Ik wilde de deelnemers het gevoel geven dat ze ertoe doen', zegt Schmid. 'Er zijn zoveel jongeren die thuis en op school telkens horen wat ze niet goed doen, en niet gestimuleerd worden om het beste uit zichzelf te halen.' *Move Forward* legt de focus op talentontwikkeling in een omgeving waar mensen zich veilig voelen, maar biedt ook een luisterend oor voor wie dat nodig heeft. 'In Rotterdam gingen onze sociale werkers bijvoorbeeld tijdens de lunch naast de jongeren zitten om een gesprek aan te knopen.' Op deze manier wisten Schmid en haar collega's

Move Forward Rotterdam-Zuid, 2015/2016. Foto: Naiko

Bij *Move Forward* mochten jongeren uit Rotterdam-Zuid in de zomervakantie gratis deelnemen aan het programma

de meest persoonlijke verhalen los te krijgen zonder de jongeren ertoe te dwingen. ‘We gaven ze de vrijheid om over hun leven te vertellen als ze daar open voor stonden.’

Schmids organisatie kreeg het in Rotterdam niet voor elkaar om bij de gemeente een subsidie te krijgen. Haar programma voldeed niet aan alle eisen. Met hulp van een Rotterdams fondsenwervingsbureau wist Schmid succesvol een beroep te doen op diverse fondsen. Ze zou graag opnieuw aan de slag gaan in Rotterdam, maar schat dat ze een half jaar nodig heeft om de benodigde tienduizenden euro’s te verzamelen. Die tijd heeft ze simpelweg niet naast haar lopende projecten. Net als Oosterling ziet ze voor de gemeente in de uitvoering van het sport- en cultuurbeleid vooral een faciliterende rol weggelegd, maar andere manieren van hulp zou ze niet direct uitsluiten.

Schmid hoopt dat gemeenten in de toekomst meer kijken naar effecten van programma’s en minder naar eisen en regels. ‘Als jongeren actief blijven deelnemen aan een sport- of cultuurprogramma, dan is het in mijn ogen geslaagd en verdient dat project de steun vanuit de gemeente.’ Wellicht dat het samenvoegen van de twee diensten in Rotterdam daarbij helpt. De kennisoverdracht tussen medewerkers ziet ze als een pluspunt, maar in de praktijk is het effect ervan weinig voelbaar.

Er liggen veel kansen om sport en cultuur nog meer met elkaar te verbinden, zegt Van Bockxmeer. Als het aan haar ligt wordt er in de toekomst intensiever kennis uitgewisseld en samengewerkt tussen de vakgebieden. ‘In Rotterdam, dat soms net een dorp is, weten sport en cultuur elkaar makkelijk te vinden. Niet alleen op het stadhuis maar juist ook door sport- en culturele instellingen in de stad. Dat biedt veel kansen omdat er terreinen zijn waarin ze samen kunnen optrekken en elkaar versterken, zonder dat het ten koste gaat van de eigenheid. Dat is voor een grote stad als Rotterdam erg belangrijk.’ ●

Noot

- 1 www.rotterdam.nl/vrije-tijd/sportnota/

Sport als inspiratiebron

Interview met schrijver/muzikant Meindert Talma

Op zondag 18 juni jongstleden vond in theater De Omval in Diemen de derde editie plaats van Kunst in Sport. Dit festival richt zich op alle raakvlakken tussen kunst en sport en had dit jaar speciale aandacht voor denksporten, zoals dammen, schaken en bridgen. Voor het culturele programma kwamen de organisatoren al snel bij Meindert Talma uit. Schrijver/muzikant Talma heeft inmiddels een naam opgebouwd in het vertolken van nummers over sporters. 'Ik heb liedjes over dammen, voetballen en wielrennen', vertelt hij in de kleedkamer voor het optreden. 'Er moet in het levensverhaal van sporters wel drama aanwezig zijn.' Zo verscheen in 1999 de cd *Dammen met ome Hajo* van Meindert Talma & the Negroes als soundtrack bij de gelijknamige roman. De teksten zijn grotendeels autobiografisch en gaan over Hajo Talma, vrijgezel en voormalig SRV-man, die zijn dagen doorbrengt met lezen in de Bijbel en graag met neef Meindert damt.

'Ik was vroeger een fervent dammer en dam nu nog regelmatig met mijn dochters. Het is een soort vluchten uit de werkelijkheid, waarbij je je uitsluitend op het spel concentreert. Er was in het dorp waar ik vandaan kom, Surhuisterveen, een damclub, Troch Tenken Sterk (Door Denken Sterk), maar daar was ik geen lid van. In mijn jeugd was het nog het een of het ander, en aangezien ik al op muziekles zat, was er geen ruimte meer voor de damclub. Beide zijn echter even belangrijk in de opvoeding. Mijn eigen dochters zitten op basketbal en pianoles. Muziek verrijkt je leven. Het is wel jammer dat muziekles zo duur is en dus niet voor iedereen toegankelijk.'

Jeugdheld

Talma ziet parallellen tussen profdammers en -muzikanten. 'Het is in beide sectoren moeilijk om ervan te kunnen leven en je moet er veel voor over hebben om de top te bereiken.' Dat brengt hem bij de cd die hij vorig jaar aan oud-wereldkampioen dammen Jannes van der Wal en de damsport wijdde, met daarop 'De Ballade van Jannes van der Wal', een nummer van 22 minuten over de dammer. 'Jannes was een van mijn jeugdhelden en toen ik opgroeide was hij met enige regelmaat op televisie te bewonderen. Hij was niet wat je noemt mediageniek. Hij kwam niet zo goed uit zijn woorden, was slungelig en maakte een verlegen indruk. Wat dat betreft herkende ik mijzelf wel in hem. Toen hij eenmaal wereldkampioen geworden was, nam zijn interesse in het dammen af. Tot hij dat had bereikt, had hij iets om zich op te richten, maar daarna kon hij het steeds minder opbrengen.'

Talma voerde de cd vorig jaar integraal op tijdens het muziekfestival Into The Great Wide Open en is dit jaar gevraagd hetzelfde te doen op de Zwarte Cross. 'Blijkbaar leeft dammen tegenwoordig meer onder de jeugd nu er voor het eerst sinds 1984 weer een Nederlandse wereldkampioen is: Roel Boomstra. Ik voer het programma op met Harm Wiersma, ook een oud-wereldkampioen dammen. Na mijn optreden is er dan een simultaanwedstrijd, waar ik zelf af en toe aan meedoe.' Op die manier komen kunst en sport bij zijn optredens ook praktisch dicht bij elkaar.

Meindert Talma. Foto: Rick Slagter

p. 34/35 Meindert Talma en band, première *Jannes van der Wal* tijdens Into The Great Wide Open op Vlieland, 4 september 2016. Foto: Rick Slagter

Beide cd's over dammen waren zijn eigen initiatief, maar inmiddels wordt Talma steeds vaker benaderd met het verzoek een nummer over een bepaalde sport of sporter te schrijven. 'Zo werd ik gevraagd om op te treden bij de start van de Tour de France in Rotterdam in 2015. Daar moet je dan wel een toepasselijk nummer kunnen brengen.' Dat werd 'Parijs is nog ver', wat voormalig tourwinnaar Joop Zoetemelk vaak antwoordde als hem gevraagd werd of hij de Tour ging winnen.

Eenmalige internationals

In *De Omval* speelde Talma ook een aantal nummers van de cd *Eenmaal Oranje* die hij samen met gelegenheidsformatie De Rode Kaarten opnam. Dit album maakte hij in opdracht als soundtrack bij het gelijknamige boek van Remko den Boef en Karel Smouter. Het gaat over profvoetballers die slechts eenmaal in het nationale voetbalelftal aantraden. Tijdens optredens zorgt Talma ook voor achtergrondbeelden

bij de liedjes. 'In het nummer "Koning van de kluts", de bijnaam van eenmalig international André Hoekstra, noem ik bijnamen van voetballers. Dat nummer zing ik live a capella en ik was nog op zoek naar een act. Omdat niet alle bijnamen even bekend zijn, bedacht ik à la het filmpje bij "Subterranean Homesick Blues" van Bob Dylan om op vellen papier de echte naam van de speler te laten zien op het moment dat die in het nummer voorkomt.' Bij andere nummers projecteert Talma op de achtergrond beelden die bij het nummer horen. De sporters zijn zo als het ware aanwezig.

Er blijken inmiddels door het hele land aardig wat evenementen te zijn die sport en kunst combineren. Van Winschoten, waar Talma optrad op De bal is rond, een jaarlijks voetbalevenement, tot Breda, bij Bier en bal in café De Bommel. Daar is zijn nummer 'Oekie Hoekema', in 1979 eenmalig actief in Oranje, inmiddels een meezinger. ●

De wijk maken we samen!

Een filosofisch pleidooi voor samenwerking
tussen sport en kunst

Wat is de maatschappelijke impact van sport en kunst, en hoe kan samenwerking tussen beide helpen sociale vraagstukken aan te pakken? Een filosofische invalshoek.

In de Nijmeegse wijk Hees, waar ik woon, wordt jaarlijks een feest georganiseerd. Op het programma staat een variëteit aan activiteiten, waaronder een Open podium, een Heese Kids Run, spelen, een ruilmarkt, muzikale optredens en een dj-performance, voor en door de bewoners. Doel van het feest is het bevorderen van sociale contacten. Dat werkt goed: van de ongeveer 2800 inwoners in Hees, doen er steeds een paar honderd mee. De organisatie zorgt voor de drankjes, maar de deelnemers nemen zelf eten mee voor het Deeldiner. Het onderdeel sport en bewegen bestaat uit een renwedstrijd voor kinderen van de basisschoolleeftijd. Langs het parcours door de wijk houden ouders toezicht, terwijl publiek vanaf de zijlijn de kinderen aanmoedigt. Alle kinderen krijgen aan het eind een medaille, ze zijn allemaal winnaar. Op het gebied van kunst verzorgen de bewoners, van jong tot oud, als gepassioneerd amateur, semi-professional of professional optredens in de podiumkunsten en maken de kinderen *street art* met stoepkrijt. De gemeente subsidieert deze wijkactiviteit. Dit soort feesten in buurten en wijken vindt door het hele land plaats, met onder meer sport en kunst/cultuur.

De centrale vraag van dit themanummer is: wat is de toegevoegde waarde van de samenwerking van de sport- en cultuursector en hoe bereik je dat? Die vraag wil ik toespitsen op de maatschappelijke impact van sport en kunst. Hoe kan door samenwerking tussen de beide sectoren beter worden ingespeeld op sociale vraagstukken? Dat doe ik vanuit een filosofische invalshoek, op de manier van 'doendenken' (Oosterling 2013), waarbij filosofie als veranderstrategie geldt.

Sport en kunst zijn beide cultuur

Het is zaak eerst nog wat meer helderheid te krijgen over de gehanteerde begrippen sport en cultuur in de centrale vraag. De kwestie wat sport precies is, blijkt niet eenvoudig te beantwoorden; dat vereist nadere theoretische en filosofische analyse (Steenbergen 2004). En iets vergelijkbaars geldt voor cultuur. De term cultuur heeft een zeer ruime betekenis. Zo geeft Grant (1992) zes verschillende, hoewel gerelateerde, betekenissen: (1) cultuur tegenover natuur; (2) culturen ten opzichte van elkaar als samenlevingen; (3) cultuur als bewustzijn of

verzameling van ideeën, overtuigingen en waarden van een bepaalde samenleving; (4) cultuur in de zin van subculturen, zoals jeugdculturen of religieuze culturen; (5) cultuur als onderdeel van de vrije tijd, inclusief bijvoorbeeld sport en kunst; en (6) hoge cultuur of ook hoge kunst, een betekenis die vooral sinds de Romantiek is opgekomen. Niet zelden wordt uitgegaan van laatstgenoemde smalle betekenis, waarbij kunst en cultuur vaak in één adem worden genoemd. Maar sport en cultuur zijn ongelijksoortige termen. Ik kies daarom liever voor het woordgebruik sport en kunst, beide cultuur. En alleen al vanuit dit conceptuele oogpunt, lijkt er een toegevoegde waarde te zijn wat betreft de samenwerking.

Sport én kunst: het relationele lichaam in actie

Maatschappelijk en beleidsmatig zijn sport en kunst opgesplitst in verschillende sectoren. Tegelijk delen ze een belangrijke eigenschap. Bij beide culturele bezigheden gaat het primair om lichamelijke, veelal niet-verbale activiteiten, waarbij gewaarwording, gevoel en ervaring een cruciale rol spelen (Vos et al. 2017, 51). Natuurlijk zijn alle activiteiten die wij als mensen ondernemen lichamenlijk van aard, want kun je bijvoorbeeld denken zonder lichaam? Maar voor sport en kunst geldt dat onze lichamenlijkheid nadrukkelijk in het spel wordt gebracht, er de basis van vormt. Het gaat niet in eerste instantie om mentale, maar om fysieke activiteiten. Voor sport en bewegen staat dat nauwelijks ter discussie. In het geval van kunst speelt lichamenlijkheid echter eveneens een hoofdrol. We worden in eerste instantie op lichamenlijk, fysiek niveau geraakt door kunst, raken anderen met wat wij maken en delen. Bij de gebeurtenis van de aanraking (in ruime zin) komt het denken altijd te vroeg of te laat. Raken en geraakt worden, zijn nauw verweven met het lichaam. Dat is ons esthetische lichaam, waarbij het woord esthetisch zo letterlijk mogelijk genomen moet worden: niet als bijvoorbeeld het mooie lichaam, waar misschien snel aan gedacht wordt, maar in de oorspronkelijke betekenis ervan. Esthetisch komt van het Griekse *aisthêsis* en staat voor zintuiglijke gewaarwording, gevoel en ervaring.

Als mensen zijn we op dat lichamenlijke, fysieke niveau diepgaand met elkaar verbonden (Vos →

2014; 2017). In onze samenleving heerst een fixatie op het individu. De enkeling of eenling vormt het uitgangspunt van denken en doen. En als we het over relaties hebben, het belang ervan willen aangeven, dan worden die begrepen als dat wat er zagezegd bovenop komt, als de optelsom van die individuen. Maar die fixatie is niet terecht. De mens is niet zozeer een *in-dividu*, als wel een *dividu*: hij is deelbaar. Voor alles is hij een mens in meervoud, een relationeel 'wezen' dat vanaf het meest prille begin lichamelijk en zintuiglijk verbonden is met de ander. Relaties, dat wat er 'tussen' mensen is – of ook: *inter-dividuen* –, vormen de basis van ons bestaan (Oosterling 2009; 2013). Denk in het dierenrijk maar aan het beeld van een school vissen of zwerm vogels, zoals spreeuwen. We zien niet de vogels op zich, maar de zwerm die zich als geheel door de lucht beweegt. Of neem het voorbeeld van de wave van mensen tijdens een voetbalwedstrijd of van samen dansen bij een popconcert. Mijn punt is dat sport én kunst, als onderdeel van cultuur in ruime zin, bij uitstek begrepen kunnen worden als het relationele lichaam in actie. Beide zijn primair lichamelijke activiteiten, zoals hierboven uitgelegd, en relaties – of het delen – zijn daarbij de basis van ons lichamelijk bestaan. Sport en kunst kunnen daarom maatschappelijke impact hebben, ze kunnen filosofisch gezien bijdragen aan verbondenheid.

De toegevoegde waarde van samenwerking is het beter kunnen inspelen op de sociale vraagstukken

Het brede sociale domein

Wat is de betekenis hiervan voor de praktijk? Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft onderzoek gedaan naar patronen in belangstelling en beoefening van sport en cultuur (Tiesen-Raaphorst et al. 2016). Er is gekeken naar het volgen van sport en cultuur via de media, en het bezoeken en/of het beoefenen ervan. Sport blijkt meer beoefend te worden dan kunst, en kunst en cultuur kennen meer bezoekers. Ook wat betreft de persoonskenmerken van de betrokkenen bij sport dan wel cultuur zijn er nuanceverschillen. De betrokkenheid bij sport is meer met leeftijd verbonden en die bij cultuur meer met opleiding. Maar, zo concluderen de onderzoekers, toch is de overlap aanzienlijk. Op basis van een analyse van de patronen in de betrokkenheid bij sport en cultuur onderscheiden ze vijf groepen in de bevolking. In geen van die groepen sluiten sport en cultuur elkaar volledig uit. Dit onderzoek richt zich op de belangstelling en beoefening in de sectoren van sport én kunst/cultuur zelf en dan blijken die werelden al niet volledig van elkaar te scheiden.

Maar laten we de kwestie van samenwerking ook eens bekijken vanuit het perspectief van het brede sociale domein. Daar spelen allerlei vraagstukken en problemen, zoals eenzaamheid en sociaal isolement (zie bijvoorbeeld Machielse 2011). Mensen hebben steeds meer moeite om mee te doen in de geïndividualiseerde samenleving. Bevordering van maatschappelijke participatie en sociale contacten is dan van belang (zie ook Houten et al. 2010). Zowel bij sport als bij kunst is er een trend van vermaatschappelijking gaande, waarbij steeds meer de verbinding wordt gezocht met het sociale domein. Activiteiten op het gebied van sport of kunst kunnen bijdragen aan de bevordering van maatschappelijke participatie. Maar vertrekkend vanuit de sociale vraagstukken zelf, waaronder de genoemde eenzaamheid en sociaal isolement, is het minder belangrijk of de sociale contacten door sport óf door kunst worden teweeggebracht. Dat is afhankelijk van de specifieke vragen en behoeften en moet per geval worden bekeken. Sommige mensen gaan liever samen bewegen op muziek, anderen hebben een voorkeur voor samen zingen. Niet het aanbod van sport óf cultuur is leidend, maar de vragen en behoeften die er zijn.

Beter inspelen op sociale vraagstukken

Een centrale ontmoetingsplek in de wijk – een buurthuis, religieus centrum, kofflegelegenheid in een verzorgingshuis, open sportvereniging of cultureel centrum – werkt dan bijvoorbeeld goed. Sport en kunst kunnen op dat soort plekken, tezamen met nog andere activiteiten, afwisselend worden aangeboden. Voor ieder wat wils. Of neem Het Danspaleis, een aansprekend voorbeeld op het overgangsgebied van sport/bewegen en kunst.¹ DJ Suna Duijf organiseert dansavonden voor ouderen, waarop jong en oud elkaar kunnen ontmoeten. De danspaleisformule is, volgens de visie op de site, ontwikkeld vanuit het inzicht dat muziek een magische formule is om mensen bij elkaar te brengen en in beweging te zetten. Dus als we uitgaan van wat speelt aan de sociale basis van onze samenleving, in de straten, buurten en wijken, dan ligt samenwerking tussen de sectoren sport en cultuur zonder meer voor de hand. Dat geldt op het lokale niveau van de praktijk en zou ook moeten doorwerken op de verschillende beleidsniveaus. Een meer integrale benadering, waarbij niet het aanbod van sport óf kunst maar de sociale vragen leidend zijn, heeft dan de voorkeur. Met andere woorden: de toegevoegde waarde van samenwerking is het beter kunnen inspelen op de sociale vraagstukken. Immers, de wijk maken we samen! ●

Literatuur

- Grant, R.A.D. (1992) 'Culture'. In: *A companion to aesthetics*, 99-104.
- Houten, M. van en A. Winsemius (red.) (2010) *Participatie ontward: vormen van participatie uitgelicht*. Utrecht: Movisie.
- Machielse, A. (2011) 'Sociaal isolement bij ouderen: een typologie als richtlijn voor effectieve interventies'. In: *Journal of social intervention: theory and practice*, jrg. 20, nr. 4, 40-61. (DOI: doi.org/10.18352/jsi.287)
- Oosterling, H. (2009) *Woorden als daden: Rotterdam Vakmanstad / Skillcity 2007-2009*. Heijningen: Jap Sam Books.
- Oosterling, H. (2013) *ECO3 Doen denken: Rotterdam Vakmanstad / Skillcity 2010-2012*. Heijningen: Jap Sam Books.
- Steenbergen, J. (2004) *Grenzen aan sport: een theoretische analyse van het sportbegrip*. Maarssen: Elsevier.
- Tiesen-Raaphorst, A. en A. van den Broek (2016) *Sport en cultuur: patronen in belangstelling en beoefening*. Den Haag: SCP. (www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2016/Sport_en_cultuur)
- Vos, N. de (2014) *Lichamelijke verbondenheid in beweging: een filosofisch onderzoek naar intercorporaliteit in de hedendaagse danskunst*. Nijmegen: eigen beheer. (Tilburg University, dissertatie)
- Vos, N. de (2017) 'Bodily connectedness in motion: a philosophy on intercorporeity and the art of dance in education'. In: *Art, artists and pedagogy: philosophy and the arts in education* [nog te verschijnen, pagina's onbekend].
- Vos, N. de en S. Verhagen (2017) *Participatie en stedelijke ontwikkeling*. Utrecht: Hogeschool Utrecht. (Openbare les)

Noot

- 1 www.hetdanspaleis.com

Toekomstbestendig verenigen in de Achterhoek

De rol van sport en kunst in een krimpregio

Educatieproject bij Villa Mondriaan, Winterswijk. © Villa Mondriaan

Als de bevolking in een regio krimpt, hoe zorg je er dan voor dat sportverenigingen groeien, de toneelvereniging jongeren aantrekt en er genoeg vrijwilligers zijn die het verenigingsleven mogelijk maken? In de Achterhoek zoeken de verenigingen elkaar op om te leren van elkaar en samen te werken. Wat zijn de achtergronden van deze ontwikkeling en wat behelst die samenwerking?

De Achterhoek is een krimpregio. Omdat veel voorzieningen uit dorpen verdwijnen, worden verenigingen belangrijker voor de samenhang in dorpen. Diversiteit, samenwerking, accommodaties en kwalitatief aanbod in verenigingen zijn essentieel, zo bleek uit onderzoek (Haar 2016). Sleutelfiguren hierin zijn cruciaal door hun uitgebreide netwerk en het vertrouwen dat ze genieten, en jongeren zijn nodig vanwege hun actuele en praktische ideeën over het organiseren. Het onderzoek vormde de inspiratie voor geanimeerde dorpsgesprekken over de toekomst van verenigingen in Varsselder Veldhuten (voortaan Varsselder), Zeddam en Winterswijk. Behalve dorpsbewoners en vrijwilligers namen (dorps)raadsleden, ambtenaren en wethouders deel. Daar werden samenwerking en uitwisseling bepleit. Inmiddels zijn er twee jaar verstreken. Wat is sinds de dorpsgesprekken gebeurd? Hoe werken sport- en cultuurverenigingen samen en met welk succes?

Waarom samenwerken?

Verenigingen zijn onbetwist in hun bijdrage aan de leefbaarheid, zij zorgen voor ontmoeting en verbinding tussen mensen met verschillende levens en achtergronden. In krimpgebieden is de onderlinge afhankelijkheid voelbaar: je hebt elkaar nodig om een team of een orkest samen te stellen. Samenwerken, netwerken en gebruiken van elkaars talenten en materialen houden verenigingen vitaal. De muziekvereniging en de voetbalvereniging in Varsselder stemden hun repetities en trainingstijden af omdat ze van dezelfde accommodatie gebruikmaakten. Ze wilden elkaar niet beconcurreren. Dorpsbelangen is de aanjager van samenwerking tussen alle verenigingen die in het Dorpshuis zetelen. Het doel was verjonging van Varsselder en dat is gelukt. Op de jaarlijkse nationale Burendag hebben alle verenigingen zich in het Dorpshuis aan de nieuwkomers gepresenteerd. Nu is de wens nieuwe inwoners als vrijwilligers te werven. Samenwerking, het hoofdthema tijdens de dorpsgesprekken, is cruciaal voor vraagstukken rondom vrijwilligers, accommodaties, evenementen en de relatie met de gemeente. Deze kreeg in de afgelopen twee jaar in de dorpen concrete uitwerking.

Zeddam richtte de Zeddamse Verenigingsraad (ZVR) op, met verenigingen van voetbal en tennis tot bridge, van schutterij en harmonie tot

heemkunde. Wisselende verenigingen organiseren de samenkomst, en samen bepalen ze de agenda en leggen ze de evenementen van het dorp in een gemeenschappelijke kalender vast. Maatschappelijke uitdagingen zoals het al dan niet openhouden van het dorps huis worden besproken. De ZVR zit in de klankbordgroep die het gemeentebestuur adviseert en als dorpsraad fungeert.

Toneelverenigingen uit Zeddam overleggen onderling en met verenigingen uit naastgelegen dorpen over samenwerking. De tennisvereniging zoekt samenwerking met het naburige dorp voor jeugdleden om competitie te kunnen spelen. Initiatiefnemer Pascal Kamperman: 'De tennisbond vindt dergelijke samenwerking lastig te formaliseren. Clubs wisselen daarom spelers uit op basis van *fake* lidmaatschappen om een team te kunnen vormen.'

Educatieproject
bij Villa Mondriaan,
Winterswijk.
© Villa Mondriaan

In Winterswijk stimuleerde het dorpsgesprek de vorming van de vrijwilligerscentrale voor zowel sport- als cultuurverenigingen. Goede begeleiding en passende inzet vormen een speerpunt in de bemiddeling van de vrijwilligers die zich inschrijven. De verenigingen kunnen hun vraag direct op de site plaatsen.

De gesprekken over sport en cultuur beperken zich niet tot Winterswijk, Zeddam en Varsselder. Samenwerking staat ook centraal op de verenigingsavond in Montferland (de gemeente waar Zeddam onder valt) die sportcoach Guido Groenendijk en cultuurcoach Petra Frohlich samen met Martien te Hoeve van het Vrijwil-

ligersplein organiseerden. Het doel was kennismaken en leren van elkaar. In kleine groepjes werden ervaringen gedeeld en tips gegeven over bijzondere doelgroepen, samenwerking en het binden en behouden van vrijwilligers. De verenigingen vinden het leuk en leerzaam. Ze willen vaker samenkomen om zich te buigen over concrete vragen. Wethouder Ingrid Wolsing, die de hele avond aanwezig was, steunt dit idee.

Samenwerking betekent een podium creëren

Naast de samenwerking per sector wordt over de sectoren heen samengewerkt. Weinig is leuker dan in je dorp iets neer te zetten waar de mensen uit de omgeving ook trots op zijn. De gezamenlijke dorpsverenigingen staan aan de basis van dorpsfeesten, corso's, kermissen, schuttersfeesten, concoursen, carnaval, Palmpasen, dodenherdenking, bevrijdingsfeest, Koningsdag, een festival als Kunst en Kunstig en nog veel meer. Deze evenementen worden bezocht door mensen uit de regio en daarbuiten. Veel feesten kennen een lange traditie, maar er zijn ook nieuwe evenementen. Winterswijk organiseerde in december 2016 een evenement voor 3FM *Serious Request* met bedrijven, scholen, sport- en cultuurverenigingen. Judith Kadee bracht eerst vrijwilligers rondom Villa Mondriaan, de steengroeve², de ijsbaan, muziekverenigingen samen met de horeca en de winkeliers om de tafel. Op hun beurt verbonden zij allerlei verenigingen aan *Serious Request*. Verrassende cross-overs in de vorm van een *escape room* en 'droog roeien', met honderden mensen die roeiden op muziek, genereerden een ongeëvenaarde financiële bijdrage van 15.000 euro.

Modern verenigen: verbinden met het dorp en de mensen

Er ontstaan verschillende soorten verenigingen. Bovenlokale voetbalverenigingen die hun spelers uit een groter gebied betrekken, voetbalclubs die zich lokaal mengen met andere sporten of culturele verenigingen in een multifunctionele accommodatie. In Varsselder is dat het eerder genoemde Dorpshuus.

Jonge bestuurders zijn ambitieus, besturen met een doel voor ogen en werken makkelijk met anderen samen als dat voor de activiteiten nodig is. Jongeren hebben – meer dan sommige ouderen – een omvangrijk en divers netwerk door sociale

media. Zij zijn gewend via Facebook en WhatsApp te organiseren. Oudere bestuursleden hebben doorgaans geen concrete invulling of missie, zij hechten aan de formele positie en bestuursrituelen. Jongeren waarderen de tradities, maar geven ze een draai naar de huidige tijd. Deze houding stelt hen in staat veranderingen uit de omgeving te incorporeren in de werkwijze van de vereniging. In de sport noemen ze dat de openclubgedachte.

De vrijwilligers zijn divers. Jonge mensen tot 35 willen iets aanpakken, oplossen of betekenen en tegelijkertijd hun maatschappelijke kansen vergroten. Door de regeldrukke in de groep van 35- tot 45-jarigen zijn zij vooral als vrijwilligers langs de lijn te vinden en als bezoekers van culturele evenementen waaraan hun kinderen deelnemen. 50-plussers dragen bij zonder een tegenprestatie te verwachten. Ze hechten waarde aan duidelijke communicatie, vaste taken en een heldere structuur. Zo weten ze wat er van hen verwacht wordt. Het zijn de planners, fitte vutters, die er straks niet meer zijn. De jongere generatie gaat uit van het moment, kijkt wat ze kan doen en organiseert via WhatsApp of Facebook. Deze groepen uitersten zijn lastig te verenigen. Besturen is gericht op continuïteit en dat is complex in een steeds sneller veranderende omgeving.

Veranderende betrokkenheid

Het traditionele sporten verandert. Niet iedereen wil meer op vaste momenten trainen en op de zaterdag of zondag spelen. De tennisverenigingen in Montferland zien een terugloop in de tenniscompetitie bij 35- tot 45-jarigen. De toneelvereniging Theater 2000 uit 's-Heerenberg en toneelvereniging Spontaan uit Zeddam herkennen dit probleem; zij missen jonge aanwas. Terwijl Vers Toneel uit Montferland, een jongere groep, in haar korte bestaan juist succes heeft. Deze jongeren hadden geen zin als aanvulling op de bestaande toneelverenigingen te dienen en besloten zelf een vereniging op te richten.

35-plussers willen enerzijds intense sport- of cultuurbeoefening of -beleving en anderzijds een minder verplichtende structuur. Voor 45-plussers gaat het om regelmatig met elkaar repeteren of trainen en een uitvoering of wedstrijd spelen. Informeel samenzijn, een derde helft en vrij-

willigerswerk horen daarbij. Jongeren zijn in de Achterhoek minder intensief betrokken bij de vereniging. Er zijn meer verschillende activiteiten die hen trekken en zij zijn voor hun ontmoetingen minder afhankelijk van een club. Voor kinderen is een vereniging niet vanzelfsprekend, ze stoppen vaak halverwege het seizoen en zijn zich niet bewust van het verenigingsbelang of de gevolgen voor de groep.

Tijdens het gesprek met de verenigingen wordt geopperd dat de zichtbaarheid van de activiteiten op Facebook en Instagram voor de leeftijdsgroep van 35 tot 45 belangrijk is voor de onderlinge binding. Deze generatie hecht aan media-impact, vastigheid hoort daar niet bij. Mensen uit deze groep willen veel beleven in een korte tijd en vinden het leuk dat op Facebook of Instagram terug te zien. Het is de tijd van keuzestress en FOMO, *Fear of Missing Out*. De vastigheid van de voetbalclub concurreert met het sociale effect van het lopen van de marathon van Rotterdam of New York.

De toekomstige samenwerking

Is er nog een basis voor de vereniging in de Achterhoek ten tijde van regeldrukke, evenementen met impact en kinderen zonder vanzelfsprekende binding? De belangrijkste inzichten op een rijtje:

1. Zorg als bestuur dat je weet wat er leeft, wat mensen willen. Luister goed en blijf in gesprek, leg de verantwoordelijkheid voor de uitvoering laag in de vereniging.

Blijf als leden in gesprek over verenigen en wat de onderlinge verwachtingen zijn. Wat is de rol van de vereniging in het dorp, hoe geef je het verenigen vorm, hoe pak je de organisatie van de activiteiten aan en hoe worden rollen en taken verdeeld? Weet waar de vereniging in gewaardeerd wordt, wat je te leren hebt en waarover je met elkaar in gesprek moet. Het vraagt wel een basis van kennen en gekend worden. Nodig leden uit om samen te zijn en zorg dat het leuk is: je kunt meedoen niet afdwingen, wel stimuleren.

2. Verzorg het aanbod meer op maat voor de verschillende leeftijden, maak combinaties met leefstijl, tradities en andere interesses mogelijk.

‘Zwarte Cross, Huntenpop in de Achterhoek, daar willen mensen graag bij horen en deelgenoot van zijn’, vertelt de voorzitter van Dorpsbelangen

Varsselder, Wim Klompenhouwer. ‘De bewijzen prijken op Facebook en Twitter. Dat kan een vereniging ook bieden, die behoefte is er bij jong en oud. Dus moet je de verenigingen zich in die richting laten ontwikkelen, het traditionele verenigen raakt uit de tijd.’ Sluit aan bij wat mensen kunnen en willen en geef ze het vertrouwen het zelf te organiseren.

3. Het verenigen is tijd- en plaatsgebonden; kijk naar je omgeving en zorg voor samenwerking, ook buiten de dorpsgrenzen, laat je inspireren.

Dorpsraden en -verenigingen kunnen het initiatief nemen om mensen tot gesprek te verleiden over hun toekomst in het dorp. De logische volgende stap voor kleinere dorpen is ook buiten hun grenzen in gesprek te gaan. Varsselder is geïnspireerd door Duitsland met de bovenlokale *Omni-Verein*, waaraan sport- en cultuurverenigingen deelnemen. Het is een groeiproces, een kwestie van tijd. Het gesprek in de vereniging over wie je bent en hoe je dat vormgeeft in je eigen omgeving is de basis.

4. Doe het niet alleen, werk samen!

Mensen hebben anderen nodig, er is genoeg energie in de Achterhoek. Met elkaar in gesprek blijven en naar elkaar luisteren is een solide basis om in verenigingsverband muziek te maken, toneel te spelen of te sporten. Hoe gevarieerder het gezelschap dat samenkomt, hoe veerkrachtiger zij is omdat ze veel kennis en kunde herbergt. Wordt het dorp te klein, zoek dan buiten de dorpsgrenzen of in slimme combinaties die weer energie geven. ●

Literatuur

- Haar, M. ter (2014) *Communiceren en improviseren*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
Haar, M. ter (2016) ‘Zit er muziek in de dorpsvereniging?’ In: *Vrijtijdstudies*, jrg. 34, nr. 3, 33-47. (www.allesoversport.nl/artikel/zit-er-muziek-in-de-dorpsvereniging/)

Noten

- 1 Voor dit artikel zijn Wim Klompenhouwer, voorzitter van Dorpsbelangen Varsselder, (www.varsselderveldhunten.nl), Pascal Kamperman, projectleider van Scholder an Scholder (www.scholderansholder.nl/home) en voorzitter van het Gilde St. Oswaldus in Zeddam (www.oswaldus.nl) en Judith Kadee, directeur van Villa Mondriaan in Winterswijk (bit.ly/2q6orht) geïnterviewd.
- 2 Steengroeve is een stichting die jaarlijks tijdens de zomervakantie een groot theatevenement in de steengroeve in Winterswijk organiseert.

Claudia Marinelli en Anita Vlasveld

Lokaal samenspel sport en cultuur loont

Pilots tonen kansen

In drie Nederlandse gemeenten, Schiedam, Leiden en Nederweert, hebben in 2016 proefprojecten plaatsgevonden met als doel meer mensen te laten deelnemen aan sport- en cultuuractiviteiten. Welke werkwijze werd daarbij gevolgd en hoe kunnen sport en cultuur beter samenwerken en van elkaar leren?

Onder de projectleiding van NOC*NSF en met financiering van het Olympic Solidarity-fonds van het IOC en het Fonds voor Cultuurparticipatie zijn er drie proefprojecten¹ van start gegaan om meer mensen te laten deelnemen aan sport- en cultuuractiviteiten. In Schiedam is, in navolging van de wijk sportvereniging, geëxperimenteerd met een wijkcultuurvereniging. In Nederweert gingen kinderen bewoners interviewen over hun dorp om zo het verenigingsleven in kaart te brengen. En in Leiden hebben twee hockeyclubs muziekles aangeboden. Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) en Kenniscentrum Sport hebben de opbrengsten van de pilots in kaart gebracht.

Schiedam – wijkcultuurvereniging

De gemeente Schiedam wilde op een laagdrempelige manier kinderen uit achterstandswijken kennis laten maken met sport en cultuur. De wijk sportvereniging is een bewezen concept om kinderen aan het sporten te krijgen: basisscholen en lokale sportverenigingen werken samen om kinderen te laten kennismaken met sport op school en ze bij interesse door te laten stromen naar een sportvereniging in de wijk. De combinatiefunctionaris sport² is hierbij de spin in het web.

Werkt deze aanpak ook voor culturele activiteiten? De cultuurcoach van Stichting Mooi Werk, die achter het project zit, had er alle vertrouwen in. Kinderen konden zich aanmelden voor een acht weken durende lessenserie van gitaar, toneel of beeldende kunst. De belangstelling was overweldigend: 174 kinderen van vijf basisscholen namen deel.

Omdat er geen culturele organisaties in de wijk zijn, kunnen kinderen die willen doorstromen lid worden van de kunstklas, die na schooltijd op een van de basisscholen plaatsvindt. Zo'n 30 procent van de kinderen doet dat.

In het project werkten de combinatiefunctionarissen sport en cultuur en de basisscholen in de wijk nauw samen. De gemeente heeft het project financieel en beleidsmatig ondersteund, waardoor voortgang is gegarandeerd. Omdat de combinatiefunctionaris sport, een bekend gezicht op de school, ook de aandacht vestigde op cultuuractiviteiten, is de organisatie helder en vertrouwd voor ouders. Velen van hen blijken bovendien geïnteresseerd in een sport- of cultuuractiviteit voor zichzelf, waar scholen, sportverenigingen en culturele organisaties nog op in kunnen springen. De groepsleerkrachten ervaren dat je met deze aanpak de talenten van kinderen ontdekt en stimuleert. Kinderen die niet deelnamen aan sportactiviteiten kiezen nu soms wel voor cultuur. De samenwerking tussen vijf basisscholen moedigde het contact tussen kinderen en ouders van verschillende scholen aan, waardoor meer sociale samenhang in de wijk is ontstaan. Ook blijkt het eenvoudiger om de lessen vol te krijgen: toneellessen op één basisschool is misschien niet rendabel, maar met leerlingen van vijf scholen wel. De laagdrempelige manier van cultuur aanbieden, heeft bovendien

het moeilijke of elitaire beeld dat ouders en kinderen hadden van kunst of cultuur veranderd: iedereen kan eraan meedoen.

Schiedam stelde niet sport of cultuur centraal, maar de ontwikkeling van het kind. Zowel sport als cultuur werken – naast het onderwijs zelf – aan 21ste-eeuwse vaardigheden³, is de overtuiging van betrokkenen.

Nederweert – verenigingsleven in kaart brengen

In de wijk Budschoop in Nederweert gingen leerlingen van de daar gelegen basisschool op pad om hun wijk beter te leren kennen en het verenigingsleven in kaart te brengen. Kinderen van groep 7 en 8 interviewden inwoners en medewerkers van verenigingen uit de wijk. Groep 5 en 6 brachten de gemeenschap in beeld met foto's en verschillende klassen beschilderden stoeptegels met het logo van verenigingen. Centraal motto was 'hart voor je wijk'. Het Regionaal Instituut Cultuur- en Kunsteducatie (RICK) coördineerde deze pilot. Hun docenten gaven lessen fotografie, interviewtechnieken en schilderen. Sportverenigingen, zoals de reddingsbrigade en de paardensportvereniging, gaven in de projectperiode clinics aan de kinderen. De combinatiefunctionaris organiseerde op de school 'de uitdaging': zoveel mogelijk boeken lezen over sport. Maar er gebeurde nog veel meer: kinderen bezochten ouders in het verzorgingshuis, zongen en dansten samen. Na de interviews, lessen en activiteiten was er een groot slot-evenement met een fototentoonstelling en een stoeptegelterroute door de wijk.

Het project ging van start met een oproep aan alle verenigingen om mee te doen aan 'hart voor je wijk', wat direct vele ideeën genereerde. Een werkgroep werkte de plannen uit. Financiering kwam via subsidies, maar ook lokale sponsors droegen bij. De samenwerking tussen de basisschool, het RICK, de dorpsraad, de combinatiefunctionaris sport, de verenigingen en de gemeente was zo succesvol dat de gemeente deze aanpak ook wil uitrollen voor andere wijken van Nederweert. In Budschoop werken nu partijen samen die elkaar voorheen niet opzochten, met name de sportverenigingen onderling. Ook is er meer contact tussen de kinderen en ouders uit de wijk: het samen eten en zingen krijgt een structureel vervolg.

Leiden – muziek op de hockeyclub

In Leiden en omgeving voerden twee hockeyclubs het project *Hockey & Music* uit, dat door henzelf en de hockeybond (KNHB) is bedacht. Voor de hockeyclubs stonden twee vragen centraal: hoe kunnen we onze accommodatie beter benutten en wat kunnen we onze leden bieden opdat ze lid kunnen blijven voor het leven? Dan moet je verder kijken dan alleen het beoefenen van hockey.

Bij Alecto kregen drie teams in het kader van teambuilding voorafgaand aan de hockeytraining muziekles. Daarvoor vond Alecto twee muziekdocenten uit eigen kring, die op een speelse manier hun lessen vormgaven: met rijst gevulde bidons werden regeninstrument, hockeysticks dienden als ritmestokken en er werd een nieuw clublied gecomponeerd. Bij de club Roomburg konden kinderen zich inschrijven voor lessen zang/rap, djembé of gitaar. Hier werd een beroep gedaan op docenten van de Rockschool die een binding hadden met de hockeyclub omdat hun kinderen daar spelen. De lessen vonden gelijktijdig plaats en aan het eind van iedere les kwamen de kinderen bij elkaar om samen te spelen. De projecten duurden tien weken en werden afgesloten met een eindvoorstelling voor ouders en clubgenoten.

Door deze samenwerking tussen hockeyclubs en muziekdocenten maken sportende kinderen kennis met muziek. Docenten en trainers zagen dat de teambuilding werkte, omdat kinderen nu andere kwaliteiten van zichzelf aan elkaar kunnen laten zien. Ouders vinden het positief dat de club meer biedt dan hockey én waarden het gemak van muziek en sport op één locatie. Voor de bestuurders is het belangrijk dat de accommodatie beter benut wordt op deze manier. Een voordeel voor de muziekschool is dat zij er nieuwe talenten bij heeft gekregen.

Drie hockeyteams kregen in het kader van teambuilding voorafgaand aan de training muziekles

Ervaringen

Deze drie proefprojecten laten zien welke mogelijkheden sportverenigingen, culturele organisaties, onderwijsinstellingen en gemeente gezamenlijk hebben om expertise in te zetten en zodoende succesvol meer mensen te betrekken bij sport en cultuur. Met als uiteindelijke doelen: persoonlijke ontwikkeling en sociale samenhang.

De sportvereniging

Een sportvereniging beschikt meestal over een clubhuis dat een deel van de dag leegstaat. Daar kan van alles worden georganiseerd. Steeds meer verenigingen zijn bovendien op zoek naar hoe ze hun maatschappelijke rol meer vorm kunnen geven. Verenigingsleden met kwaliteiten op het gebied van cultuur kunnen, eventueel tegen vrijwilligersvergoeding, culturele activiteiten organiseren en uitvoeren. Maar ook een samenwerking met een professionele culturele organisatie of onafhankelijke docenten behoort tot de mogelijkheden om leden meer te bieden of de club open te stellen voor de wijkbewoners. Veel gemeenten hebben buurtsportcoaches die verenigingen kunnen ondersteunen in dit proces.

De culturele organisatie

Culturele verenigingen hebben geschikte oefenplekken nodig. Samenwerking met een sportvereniging ligt dan voor de hand. En net als sportverenigingen zijn zij op zoek naar nieuwe manieren om hun maatschappelijke rol te vervullen: creatief ondernemen wordt noodzakelijk om leden aan je te binden en nieuwe leden te interesseren. Kunstdocenten en cultureel ondernemers zetten hun vaardigheden vaker in voor maatschappelijke doelen, zoals bijdragen aan zingeving voor ouderen. Ook bij deze processen kunnen cultuurcoaches behulpzaam zijn.

Het onderwijs

De school is bij uitstek de plek waar je kinderen kunt bereiken. Kinderen die minder interesse hebben in sportlessen, hebben wellicht wel belangstelling voor de kunstlessen. Dans is vaak een mogelijkheid om meisjes die niet graag sporten toch te laten bewegen. Voor ouders is de school een vertrouwde plek, waardoor ze niet alleen hun kinderen makkelijker laten deelnemen aan sport of cultuur, maar – naar nu blijkt – ook zelf interesse krijgen voor de activiteiten.

Ouders die al actief zijn op het gebied van sport of cultuur kunnen aangemoedigd worden zich in te zetten voor leerlingen of andere ouders. Maar de school kan ook gebruikmaken van professionals: de combinatiefunctionarissen of sport-/cultuurcoaches.

Als scholen in een wijk samenwerken, kunnen ze meer organiseren. Gezien het overvolle programma dat scholen vaak hebben, is het efficiënt als ze met administratie, organisatie en structuur aansluiten bij wat al voorhanden is.

De gemeente

Een gemeente zoekt altijd naar nieuwe wegen om de bewoners zo goed mogelijk te laten participeren in de samenleving. Eén van de instrumenten is het faciliteren van sport en cultuur. Als gemeente kun je het belang van meer sport- en cultuurparticipatie vooropstellen en daaromheen een groep enthousiastelingen bijeenbrengen. Dat kunnen professionals zijn met een taak op het gebied van sport of cultuur (leerkracht, combinatiefunctionaris of jeugdwerker), maar ook verenigingskader. Zij kennen het lokale netwerk goed en kunnen helpen bij het vinden van experts of bij de organisatie van activiteiten.

Het nieuwe verenigen

Naast meer inzicht in de rol die gemeenten, sportverenigingen, culturele organisaties en het onderwijs in onderlinge samenwerking kunnen spelen bij het toegankelijker maken van sport en cultuur én bij de participatie van buurtbewoners, hebben de drie pilots bijgedragen aan:

- het ontdekken van talenten van kinderen
- het zelfvertrouwen van kinderen
- het ontwikkelen van 21ste-eeuwse vaardigheden
- de ontmoeting tussen jong en oud
- meer onderlinge contacten in de wijk
- ouderparticipatie
- samenwerking tussen sport- en cultuurcoaches
- samenwerking tussen verenigingen, scholen en andere organisaties

In de drie projecten is men aan de slag gegaan met nieuwe manieren van verenigen. Het gaat daarbij vooral om het bouwen van nieuwe netwerken. Daarbij zijn bevlogen vrijwilligers én

professionals essentieel. De betrokkenheid van de gemeente maakt de kans op een duurzame samenwerking groter. En het samen zichtbaar maken van de successen (toewerken naar een voorstelling, toernooi, expositie, feest) verhoogt het enthousiasme en de inzet van de direct betrokkenen en de omgeving.

Door de ontwikkeling van kinderen, de samenhang in de wijk of meer beweging en zingeving als leidraad te nemen, kom je eenvoudiger tot samenwerking en verrassende oplossingen. ●

Noten

- 1 Van de drie proefprojecten zijn korte films gemaakt, zie: www.lkca.nl/vrije-tijd/sport-en-cultuur/tips/pilots-sport-en-cultuur-gemeenten.
- 2 De landelijke regeling combinatiefuncties onderwijs, sport en cultuur is bedoeld om sportverenigingen en culturele organisaties verbindingen te laten leggen met het onderwijs en de wijk om zo meer kinderen kennis te laten maken met sport en cultuur. De combinatiefunctionaris onderwijs richt zich op een sport- en culturaanbod op brede scholen. Gemeenten hanteren verschillende benamingen (cultuurcoach, buurtsportcoach, cultuurscout, combinatiefunctionaris sport) en rollen (verbinder, vakdocent, coach, beleidsadviseur, ontwikkelaar, coördinator). Zie ook: www.combinatiefuncties.nl.
- 3 Met deze term wordt aangeduid welke vaardigheden leerlingen moeten aanleren om zich te bewegen in een nog onbekende toekomst. Dit zijn bijvoorbeeld communiceren, samenwerken, creativiteit, probleemoplossend vermogen, mediawijsheid en programmeren.

Bundeling van krachten maakt Lelystad vitaal

Het project Lelykracht

Ze kwamen elkaar bij kleine projecten al regelmatig tegen: Marcel van Dongen (Sportbedrijf Lelystad), Akke Wiersma (Stichting De Kubus Centrum voor Kunst en Cultuur), Jan Gommer (FlevoMeer Bibliotheek) en Jan Dekker (Stichting Welzijn Lelystad). Door korte samenwerkingen ontstond het idee voor *Lelykracht*. Onder het motto 'Samen Sterk' bundelen deze instanties sinds twee jaar hun krachten om bij te dragen aan de ontwikkeling en onderlinge binding van de inwoners en de stad. Door het organiseren van evenementen, waarbij sport, kunst in de breedste zin van het woord en cultuur worden ingezet, hopen zij een gevoel van saamhorigheid te kweken bij de hoofdstedelijke inwoners van Flevoland.

Een paar evenementen zijn inmiddels de revue gepasseerd. Een campagne waarbij inwoners hun mooiste foto van hun favoriete plek in de stad delen op sociale media, een spelletjesdag voor kinderen en een stadsontbijt met de burgemeester. Vind ik koken leuk? Of is dansen meer voor mij? Of ga ik liever elke week zwemmen? Door het volgen van korte workshops tijdens *Krachtpatzers* en de kindervariant *Krachtpatstertjes* kon je erachter komen. *Lelykracht* maakt stappen, maar is er nog niet.

Wat hieraan voorafging

In 2015 wordt de eerste subsidie verstrekt. Gemeente Lelystad geeft toestemming om te onderzoeken hoe een samenwerking tussen kunst, cultuur, welzijn en sport een krachtige symbiose kan opleveren. Het voor de Flevopolder zo kenmerkende groen en de brede straten worden gewaardeerd, maar bewoners zijn erg op zichzelf gericht. Lelystad mist de teamspirit. Door te luisteren naar de wensen van bewoners en samenwerking te stimuleren kan er een bruisend Lelystad ontstaan.

Van 't Bovenwater tot De Punter, van de Zuigerplasdreef tot de Houtribweg: *Lelykracht* wil de straten van Lelystad tot Verenigde Straten maken, zo leren wij van Akke Wiersma. 'Lelystad is aan de tekentafel ontworpen. Er zit volgens bewoners geen ziel in', klinkt het stellig. 'Uit het onderzoek is onder andere naar voren gekomen dat de inwoners van Lelystad behoefte hebben aan verbinding. "Er wordt over onze ruggen georganiseerd. De gemeente bepaalt wat wij leuk moeten vinden", luidde de kritiek.'

Activiteit tijdens *Lelykracht*. © Lelykracht

In 2016 wordt het onderzoek afgerond en ambitieus gestart met de uitvoering van *Lelykracht*. Geen eenmalig project, maar een tijdloos samenwerkingsinitiatief, waarbij geprobeerd wordt om met behulp van sport, spel en cultuur de saamhorigheid te vergroten. Een van de doelstellingen is om inwoners trots te laten zijn op hun stad. Het is ook

een streven om sociale samenhang te versterken. De gepasseerde evenementen zijn een stap in de goede richting, Maar vraag een willekeurige voorbijganger naar *Lelykracht* en de kans is groot dat je een vraagteken als antwoord krijgt. 'Er zit wel spanning op. We worden beoordeeld op zichtbaarheid, snel succes. Toen wij begonnen, investeerden wij bewust in de werkwijze en concepten. We zijn ons er nu van bewust dat wij ook zichtbaar moeten zijn', geeft Jan Gommer, directeur FlevoMeer Bibliotheek, ruiterlijk toe.

Toekomst

Met die zichtbaarheid komt het wel goed volgens Akke Wiersma. 'Met het muziek/dans-spektakel *Lelydance* heeft Lelystad in 2018 haar eigen *The Passion*', belooft zij. 'Maar dan wel met het eigen verhaal van Lelystad. Inwoners worden uitgedaagd om deze megaproductie op te tuigen, het gaat om hún ideeën. Het wordt iets om echt trots op te zijn, zodat wij niet meer jaloers hoeven te zijn op *The Passion* of het Bloemencorso van Aalsmeer. Via de Stichting Welzijn Lelystad krijgen wij de verhalen. Zij komen bij de mensen thuis.' Voor de uitwerking – van decorontwerpen tot decorbouw, het componeren van muziek, het schrijven van het script en het maken van de kostuums – regelt *Lelykracht* artistieke professionele ondersteuning op maat. Dans-, theater-, muziek- en sportverenigingen zijn aangeschreven. Bij Kubus zijn kunstenaars benaderd voor een bijdrage.

Voor Marcel van Dongen van Sportbedrijf Lelystad is door de unieke samenwerking een wereld opengedaan. 'Als je mij vroeger had gevraagd of dansen een sport was, had ik dit stellig ontkend. Door *Lelykracht* heb ik geleerd anders te kijken. Een goed voorbeeld hiervan is het project *Kracht-patsertjes*.' Met deze actie helpt *Lelykracht* kinderen tussen de vijf en zeven jaar bij het vinden van hun passie of talent. 'Dat kan van alles zijn. Voetballen, zwemmen, viool spelen, koken.' Eigen belangen worden aan de kant geschoven. Een zwemleraar moet zelfs een kind stimuleren viool te gaan spelen, als blijkt dat daar het talent ligt. 'Zonder een grote broek aan te trekken vind ik dat *Lelykracht* een belangrijk verschil kan maken. *Lelykracht* en het credo "de stad is van ons allemaal" moeten gezamenlijk de betrokkenheid van bewoners doen toenemen. Kracht-patser(tje)s zijn de (toekomstige) actieve bewoners van Lelystad', vult Jan Dekker, directeur Stichting Welzijn Lelystad, aan.

Wethouder Janneke Sparreboom kwam, namens het College dat het initiatief in 2015 omarmde, op 21 juni met een belangrijke mededeling over *Lelykracht*. Zij maakte bekend dat naast de gemeentelijke subsidie van 400.000 euro (2016-2018) het initiatief ook gesteund wordt door het VSB-fonds. Het fonds, dat als doel heeft de kwaliteit van onze samenleving te versterken, ondersteunt *Lelykracht* de komende drie jaar met 1 miljoen euro. 'Dit is natuurlijk fantastisch nieuws. VSB en de gemeente Lelystad kennen gescheiden paden, wij ondersteunen hetzelfde doel. Ik ben ervan overtuigd dat het initiatief over een paar jaar op eigen kracht kan voortbestaan.' ●

Onverwoestbaar!

Vrijwilligerswerk in sport en cultuur

In zowel de sport- als de cultuursector spelen vrijwilligers een onmisbare rol in het realiseren van de enorme breedte en diversiteit van het aanbod. Wat is de positie van vrijwilligerswerk in het algemeen en welke vormen komen het meest in de sport- en cultuursector voor? Wat is er de afgelopen jaren veranderd en hoe ziet de toekomst eruit?

De rol van vrijwilligers binnen de sport- en cultuursector zal niet snel veranderen omdat het in het DNA van beide sectoren zit. Daar zijn drie verklaringen voor. Ten eerste het grote plezier dat mensen zelf beleven aan het uitoefenen en organiseren van wat in essentie ook of vooral hun eigen hobby is. Ten tweede is er door al het vrijwilligerswerk een veel breder en betaalbaarder aanbod. Vrijwilligerswerk in sport en cultuur krijgt daarmee een extra dimensie en legitimiteit, omdat de kostenbesparing vaak de gebruiker zelf ten goede komt. Ten derde vraagt de grote diversiteit van organisaties, die kenmerkend is voor Nederland en voortvloeit uit de verzuijing, om veel bestuurlijke vrijwilligers.

Vrijwilligerswerk in sport en cultuur

Het Nederlandse vrijwilligerswerk staat er goed voor. In 2015 deed volgens het Centraal Bureau

Leeftijds- categorie	Jeugdwerk	School	Verzorging	Sport	Culturele vereniging	Hobby	Levens- beschouwing	Buurt
15-24	12	13	7	20	5	5	5	2
25-34	7	9	4	13	4	3	6	3
35-44	9	30	6	18	5	2	8	6
45-54	10	14	10	18	4	4	9	6
55-64	8	3	11	11	5	5	9	6
65-74	8	3	12	10	8	9	12	6
75+	3	1	7	5	5	7	10	3
Totaal 45-	9,4	18,2	5,8	17,2	4,7	3,3	6,4	3,8
Totaal 45+	8,2	6,9	10,4	12,8	5,3	5,3	9,8	5,7

Tabel 1. *Vrijwilligerssectoren per leeftijdscategorie* (in procenten).
Bron: CBS Statline, Sociale contacten en maatschappelijke participatie, 10 maart 2016

voor de Statistiek (CBS) 49 procent van de Nederlandse bevolking aan vrijwilligerswerk. Gemiddeld doen Nederlanders 200 uur per jaar vrijwilligerswerk, wat neerkomt op in totaal meer dan 1 miljard vrijwilligersuren per jaar (Centraal Bureau voor de Statistiek 2016). Het grootste deel zet zich in binnen sportverenigingen (15 procent), gevolgd door scholen (11 procent) en de verzorging en verpleging (9 procent). De categorie culturele vereniging zit rond de 5 procent. Verder blijkt dat mannen en vrouwen ongeveer even vaak vrijwilligerswerk doen, al zijn vrouwen meer actief binnen de school of in de verzorging, en mannen in sportverenigingen. Ook leeftijd maakt verschil. In de sport zijn de vrijwilligers jonger, terwijl dat in de cultuursector veel gelijkjer is verdeeld (zie tabel 1).

Het beeld verandert als het aantal uren vrijwilligerswerk het onderwerp is. Dan nemen

ouderen een disproportioneel deel van het vrijwilligerswerk voor hun rekening. Het überhaupt doen van vrijwilligerswerk, misschien maar een paar dagen per jaar, wordt verklaard door een drukke agenda met veel contacten, het doen van veel uren vrijwilligerswerk door vrije tijd. De drukke agenda, die natuurlijk mede zo vol is omdat deze mensen bijvoorbeeld zelf sporten, muziek maken en kleine kinderen hebben, heeft als gevolg dat mensen concreet ergens voor worden gevraagd en vrijwilligerswerk als het ware voor hen niet te vermijden is.

Er is fundamenteel niets veranderd in de wens van de Nederlander om mee te willen helpen, met name binnen een eigen gemeenschap zoals in de sport- en de cultuursector. De onderliggende vrijwillige energie, het vrijwilligerspotentieel van Nederland, blijft duurzaam en omvangrijk. In praktische termen zijn echter de →

methoden om deze vrijwillige energie om te zetten in vrijwilligerswerk veranderd.

Vrijwillige energie: drie typen

De belangrijkste vorm van vrijwillige energie is en blijft de vrijwillige energie die vrijwilligers geven aan één organisatie die eerder prioriteit dan tijd krijgt. Voor organisaties is dit de simpelste vorm van vrijwilligerswerk, die het meeste lijkt op onbetaalde professionele inzet. In sport en cultuur is nog veel van dit traditionele vrijwilligerswerk beschikbaar. Maar desondanks wordt er in Nederland een schaarste beleefd, een gevoel dat het lastiger wordt om vrijwilligers te vinden en te behouden. Daar zijn twee verklaringen voor. De noodzaak om veel meer te moeten doen om vrijwilligers te werven, en het bestaan van onervulbare zware vrijwilligersvacatures (echte schaarste, zoals bij bestuurders). Naast deze prioriteitgevers zijn er steeds meer vrijwilligers die vooral tijd geven aan de organisatie (zie voor het concept vrijwillige energie Brudney et al. 2007; 2009).

De eerste groep tijdgevers wordt getypeerd door 'spontane vrijwillige energie', die loskomt wanneer mensen spontaan reageren op gebeurtenissen, zoals de vluchtelingenproblematiek. Maar ook een vermissing van twee jongetjes leidde tot een overkill aan vrijwillige energie van burgers die wilden helpen. Het is een energie die zo hard 'de grond uit spuit' dat het eigenlijk een bijna oneindige, maar slecht te managen bron

wordt. Deze onvoorspelbare vrijwillige energie is slecht bruikbaar voor sport en cultuur, alhoewel de soms spontane inzet van vrijwilligers bij grote evenementen in deze sectoren dicht bij deze vorm komt. Handiger is het wanneer de 'spontane' energie uitgelokt wordt door een organisatie, zoals bijvoorbeeld NLDoeet. Dit uitlokken werkt effectief als de sportvereniging of culturele organisatie bewust meelift, gericht op de eigen achterban om deze te verleiden tot een extra dag voor een specifieke klus.

Een andere groep van tijdgevers is gelukkig meer gestructureerd en makkelijker in te zetten in sport en cultuur. Dit zijn de geleide episodische vrijwilligers, die dus voor een bepaalde tijd komen en dan weer gaan, maar waarbij de voorwaarden waaronder en de wijze waarop aan het vrijwilligerswerk wordt deelgenomen (de geleiding), grotendeels door anderen worden bepaald. Het is vaak gekoppeld aan andere bezigheden, vandaar de benaming 'koppeltaken'-vrijwilligerswerk, zoals werknemersvrijwilligerswerk, maatschappelijk stagevrijwilligerswerk, of familievrijwilligerswerk. Dit leidt tot een veelheid aan typen vrijwilligers, die elk een eigen benadering van werven en begeleiden vragen. Voor sport en cultuur vormt deze groep zowel een bedreiging als een kans. Een bedreiging omdat vrijwillige energie weg kan lekken naar andere vrijwilligersorganisaties, een kans wanneer de organisatie een link met een bepaald deel van de agenda kan leggen. Denk aan familievrijwilligerswerk, waarbij het vrijwilligerswerk door ouders samen met hun kinderen gedaan wordt en vrijgezellenvrijwilligerswerk, waarbij vrijwilligerswerk en dating met elkaar gecombineerd worden, bijvoorbeeld in het organiseren van een toernooi.

Vrijwilligersorganisaties

Naast een onderscheid op basis van vrijwilligers-energie kunnen er drie typen organisaties worden onderscheiden op basis van de organisatie-doelstelling (Handy 1988). Ten eerste *service delivery-organisaties* (maatschappelijke dienstverleners), dienstverlenende organisaties met 'klanten' die het om een of andere reden verdienen dat iemand ze helpt. In sport en cultuur gaat het dan vaak om mensen die zelf niet makkelijk mee kunnen organiseren (zoals gehandicaptensport) of die anders niet aan 'cultuur' mee

Vrijwilligerswerk speelt een belangrijke rol in sport- en cultuurorganisaties, maar de onderliggende ratio is anders

	Service-delivery-vereniging	Mutual support-vereniging
Emotie van vrijwilligers	Onbetaalde arbeid	Actief lidmaatschap
Flexibiliteit van aanpak	Van taken naar leden	Van leden naar taken/opdrachten
Consequenties van geen vrijwilligerswerk	Leden betalen hogere contributie	Lid wordt een 'outcast'
Verplicht vrijwilligerswerk	Zorgen dat alle leden tijd geven of hogere contributie betalen	Zorgen dat er geen 'freeriders' zijn, maar ook dat leden met een geldige reden om geen vrijwilligerswerk te doen beschermd worden
Vrijwilligersmanager	Coördineren, plannen en roosteren	Organiseren, onderhandelen en zorgen dat het ook leuk/plezierig blijft
'Motto'	Meer doen met minder vrijwilligers	Hetzelfde doen met meer vrijwilligers

Tabel 2. *Vrijwilligersmanagement in service delivery- en mutual support-verenigingen.*
Bron: Meijs et al. 2008

kunnen doen (bijvoorbeeld bezoek aan museum dat anders te duur wordt). Ten tweede *mutual support-organisaties*, die bestaan omdat een bepaalde groep mensen zich verenigt op een onderwerp dat hen verbindt. Hier vallen de meeste sportverenigingen, zangkoren en andere recreatieve organisaties onder. Kenmerkend is dat de leden ook de klanten zijn. Het zijn ‘voor-ons-door-ons’-organisaties met onderlinge solidariteit en gezelligheid. Het derde type zijn de *campaigning organisaties* die niet een echte klant of cliënt hebben, maar juist een hele wereld om te overtuigen, zoals Amnesty. Ook al zijn er in de cultuur- en sportsector voorbeelden van dergelijke ‘we willen u overtuigen om u bij ons aan te sluiten’-organisaties, ze zijn ver in de minderheid.

Veel sport- en cultuurorganisaties ervaren de laatste vijftien jaar dat hun leden zich steeds

meer gedragen als consumenten en klanten die een dienst willen hebben van een *service delivery* in plaats van als leden die willen coproduceren als onderdeel van een *mutual support*. Organisaties voelen dit vaak als een weigering om nog langer vrijwilligerswerk te willen doen, maar feitelijk is dat niet zo. Het interessante is dat in beide typen organisaties vrijwilligerswerk een belangrijke rol speelt maar dat de onderliggende ratio, zeg maar het contract, anders is. Bij een mutual support gaat vrijwilligerswerk om ‘erbij horen’ (actief lidmaatschap), terwijl in een *service delivery* vrijwilligerswerk een optie is om te betalen voor de dienst (onbetaalde arbeid). Het bestuur van een sport- of cultuurorganisatie zou een keuze moeten maken tussen *service delivery* en *mutual support*. Dit verschil heeft een paar consequenties, zoals door Meijs en Ten Hoorn (2008) beschreven in tabel 2.

Maar of nu gekozen wordt voor een nadruk op *service of mutual*, vanuit het perspectief van het aanboren van vrijwillige energie hebben sport- en cultuurorganisaties als groot voordeel dat zij weten waar te beginnen omdat zij hun vrijwilligers werven onder een bekende achterban, dat wil zeggen bij de eigen leden (Hoogendam et al. 1998; Lam et al. 2008; Meijs 1997). Nadeel is wel dat selectie dan primair plaatsvindt op basis van lidmaatschap in plaats van competenties en dat de nieuwe vormen van vrijwillige energie daar niet altijd bij aansluiten. Dat is geen probleem zolang de verenigingen nog groot genoeg zijn.

Een voorspelling voor de toekomst?

In het algemeen staat het volume van vrijwillige energie nauwelijks onder druk. Het nog steeds toenemende opleidingsniveau en de arbeidsparticipatie zorgen voor een hoger percentage vrijwilligers. Daarnaast leidt een toenemende vitaliteit tot meer beschikbare vrijwilligersuren. Daar staat tegenover dat deze vergrijzing ook een enorme uitbreiding van de vraag naar vrijwilligerswerk en mantelzorgers tot gevolg heeft, waardoor er een gevoeld tekort is. Er ontstaat echter een groter reservoir aan vrijwilligers dat langer beschikbaar is. Wel willen zij die tijd aan vrijwilligerswerk op een andere wijze besteden. Voor sport en cultuur betekent dit toch vooral een toenemende concurrentie in de agenda van leden en de (bittere) noodzaak om het bestuurswerk te versimpelen zodat het te doen blijft in de tijd die vrijwilligers hebben.

Maar het echte goede nieuws, waar dit artikel mee begon, is toch dat het vrijwilligerswerk bij sport en cultuur in het DNA zit. De belangrijkste verschuiving is waarschijnlijk dat voor de nieuwe generaties het zinnig inzetten van hun vrijwilligerswerktijd weleens belangrijker kan zijn dan de kostenbesparing die daardoor gerealiseerd kan worden. Concreet: bijvoorbeeld minder meehelpen met stoelen klaarzetten of achter de bar staan en meer vrijwilligerswerk in combinatie met qualitytime met de kinderen of als een kans om mensen wat over cultuur te leren. ●

Literatuur

- Brudney, J.L. en L.C.P.M. Meijs (2007) 'Een tragedie in vrijwilligerswerk voorkomen: een nieuw paradigma'. In: *Vrijwillige Inzet Onderzocht*, jrg. 3, nr. 4 (supplement), 11-20.
- Brudney, J.L. en L.C.P.M. Meijs (2009) 'It ain't natural: towards a new (natural) resource conceptualization for volunteer management'. In: *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, vol. 38, nr. 4, 564-581.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2016) 'Bijna één op de twee Nederlanders doet vrijwilligerswerk'. Op: www.cbs.nl, 10 maart. (www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/10/bijna-een-op-de-twee-nederlanders-doet-vrijwilligerswerk)
- Dekker, P., J. de Hart en L. Faulk (2007) *Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Handy, C.B. (1988) *Understanding voluntary organizations*. London: Penguin.
- Hoogendam, A.C.J. en L.C.P.M. Meijs (1998) *Vrijwilligers in de sportvereniging: organiseren van betrokkenheid*. Utrecht: NOV Publikaties.
- Lam, P. en M. Kuperus (2008) 'Kansen en bedreigingen bij toekomstige inzet van leden in verenigingen'. In: *Vrijwillige Inzet Onderzocht*, jrg. 4, nr. 5, 33-46.
- Meijs, L.C.P.M. en E.M. ten Hoorn (2008) 'No one best volunteer administrator'. In: *Challenges in volunteer management: a volume in research in public management*, 29-50.
- Meijs, L.C.P.M. (1997) *Management van vrijwilligersorganisaties*. Utrecht: NOV Publikaties.

lederkwartaal een themanummer met interviews, artikelen, analyses en columns of reportages over de nieuwste ontwikkelingen in de kunst- en cultuursector

Met thema's als de noodzaak van een nieuw cultuurbestel, het beheer van culturele archieven en kunst en de publieke ruimte

BOEKMAN

Voor abonnementstarieven zie **boekman.nl**

Nieuw: voor **10 euro** extra ontvangt u een jaar lang naast de printeditie ook een **digitale versie** van Boekman

Gouden kansen voor sport en cultuur door Europese validatie na 2018

In tegenstelling tot de rest van Europa is het in Nederland geen beleid van overheidswege jeugdigen in aanraking te brengen met sport en cultuur. Daar zou verandering in kunnen komen als deze vorm van niet-formeel leren gevalideerd gaat worden met ingang van 2018.

Formeel leren vindt plaats binnen het geïnstitutionaliseerde onderwijs. Informeel leren is ongepland, als kinderen bijvoorbeeld besluiten spontaan een potje voetbal te spelen. Daartussenin bevindt zich het niet-formeel leren: het is wel gepland, heeft vaak ook een soort curriculum, maar wordt niet afgesloten met een diploma of getuigschrift. Sport en cultuur kunnen het best onder het niet-formeel leren worden gerangschikt.

Onder aanvoering van de Europese Unie (EU) en de Raad van Europa zullen met ingang van 2018 Europese landen alle vormen van niet-formeel leren identificeren, documenteren, beoordelen en valideren. De Unesco spreekt in dit verband over RVA: *Recognition, Validation, Accreditation* (Yang 2015). Dat betekent dat het niet-formeel leren meer in de belangstelling komt te staan. In de toekomst worden daardoor

niet alleen schoolse zaken maatschappelijk gewaardeerd, maar ook wat is geleerd in de vrije tijd. Dat geeft onvermoede mogelijkheden voor sport en cultuur.

Nederland is uitzondering

Het Nederlandse jeugdbeleid trekt relatief weinig middelen uit voor sport en cultuur (Clarijs 2017b) en wordt gedomineerd door het zorgconcept (Projectgroep Ontwikkeling Lokaal Preventief Jeugdbeleid 1996). Het kijkt vooral naar de jeugdigen waar wat mee 'aan de hand is', en er is nauwelijks aandacht voor kinderen en jongeren die gewoon of goed meekomen (het ontwikkelingsconcept). Dat heeft gevolgen voor de plaats die het niet-formeel leren – en dus sport- en cultuurbeoefening – inneemt in onze samenleving.

Nederland is met deze aanpak een uitzondering in Europa. De EU en de Raad van Europa zetten met hun jeugdbeleid exclusief in op niet-formeel leren. Ook andere Europese landen richten zich met hun beleid al meer dan honderd jaar op de vrije tijd, waar juist het niet-formeel leren plaatsvindt.

'Het Finse boekje'

Het was Finland dat in de EU als eerste met een systeem kwam van validering van *skills and competences* die kinderen en jongeren in de vrije tijd hadden verworven. Ouders kregen bij de geboorte van hun kind een blauw boekje toegestuurd, dat inmiddels is vervangen door een digitale versie. Wanneer een kind bijvoorbeeld op een voetbalclub gaat, krijgt het daarvoor aan het eind van het seizoen een aantal punten en een stempel van de club. Dit staat los van prestaties en geeft alleen aan dat het een seizoen lang actief is geweest. In clubverband wordt veel geleerd over en voor het leven, dat verdient evenveel waardering als schoolse, cognitieve kennis. Verschillende activiteiten leveren verschillende punten op. Solo een muziekinstrument leren bespelen levert een punt op (doorzettingsvermogen), maar speel je in een orkest, dan krijg je er meer (doorzettingsvermogen en samenwerken). Ook met scouting verdien je punten, net als met het meedoen met een rugbykamp of het begeleiden van vluchtelingenkinderen met het Rode Kruis, overal wordt immers van geleerd. Het gaat dan niet om feitelijke kennis, maar om

de onder andere door de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) en EU zo vurig bepleite *21st century skills* als leiderschap tonen, verantwoordelijkheid nemen, het probleemoplossend vermogen vergroten, samenwerken, enzovoort. Met sport en cultuur komen kinderen en jongeren in een hogedrukpan van socialisatie terecht.

Alle jeugdigen kunnen aan dergelijke activiteiten deelnemen, maar hoeven dat niet; het is immers 'vrije tijd'. Het virtuele boekje blijft de rest van het leven van de jongere een rol spelen als deze bijvoorbeeld wil gaan studeren of werken. Het vervangt in Finland de sollicitatiebrief. In plaats van een brief vol obligate zinnen over hoezeer de sollicitant is gemotiveerd voor juist deze baan, krijgt de werkgever in een paar seconden inzicht met wat voor persoon hij te maken heeft. Dat Finland recentelijk heeft besloten het hele traditionele onderwijsstelsel overboord te zetten ten gunste van het niet-formeel leren, mag dan ook niet verbazen. Sport en cultuur staan hier op gelijke voet.

Geïntegreerde benadering Sint-Petersburg

Dat zien we ook terug in de vele verschillende organisaties voor *after-school education* in Rusland, waar geen onderscheid tussen sport en cultuur wordt gemaakt. Oost-Europese overheden subsidiëren dergelijke vrijetijdsorganisaties ruimhartig omdat zij jeugdigen sociaal en individueel ontwikkelen naar goed burgerschap. Elk dorp of elke wijk in de stad heeft een dergelijke organisatie. In totaal telt Rusland er 18.000; daarnaast zijn er organisaties exclusief gericht op één thema, zoals tienduizenden op het gebied van sport (met 800 olympische scholen) en 55.000 op techniek. Door onderlinge competities is er een bloeiende uitwisseling tussen de organisaties.

In elke Russische stad krijgt zo'n organisatie een van de mooiste gebouwen, vandaar de naam *Children and Youth Palace*. In Sint-Petersburg is dat het Anichkov-paleis, gelegen aan de Nevski Prospekt, waar de voorlaatste tsaar Alexander III woonde. Lenin schonk dit gebouwencomplex na de Oktoberrevolutie van 1917 aan 'de jeugd van Sint-Petersburg'. Tot de dag van vandaag is de organisatie *Palace for Youth Creativity* (sport en cultuur) er gehuisvest. Naast talloze ruimtes voor allerlei sporten zijn er repetitieruimtes voor toneel, een grote theaterzaal met 800 plaatsen, →

een bijbehorend jeugdhotel en boerderijen en biologische centra en verschillende kampen buiten de stad voor in totaal duizenden jeugdigen. Het Palace biedt onderdak aan meer dan 1000 verschillende programma's waar wekelijks 18.500 kinderen en jongeren na schooltijd aan deelnemen. Zo kunnen ze alle soorten muziek-instrumenten leren bespelen, er zijn klassieke orkesten, jazzbandjes, hiphopworkshops, allerlei soorten koren, modern en klassiek ballet, *street dance*, paardrijden, talenonderwijs, techniek, theater, (regisseren, spelen, decorbouw), vele (intellectuele) sporten, journalistiek (radio, tv, schriftelijke media), watersporten, talloze creatieve mogelijkheden (schilderen, beeldhouwen, poëzie, modeontwerpen, keramiek, design), enzovoort. Sommige kinderen en jongeren bezoeken één activiteit per week, andere doen er drie per dag. Omdat er geen kosten aan verbonden zijn, kunnen ze alles uitproberen. Vinden ze iets niet leuk, dan switchen ze naar een andere activiteit. In de vakanties kan elk kind een vriend of vriendin meenemen; zo lopen er in de kerstweek 40.000 kinderen en jongeren in het Palace die allerlei activiteiten uitproberen.

En dat is slechts één van de organisaties in Sint-Petersburg. Er zijn er, weliswaar kleiner van omvang, nog 23 in deze stad. Het is een weloverwogen inzet van de overheid om de sportieve en culturele ontwikkeling van kinderen en jongeren te stimuleren. Het hoofddoel is inclusie.

De bestuurlijke weeffout door het derde milieu in casu sport en cultuur te ontkennen, verdient beleidsmatige toewijding in de directe toekomst

Buitenland: onder geen beding preventie

Opvallend is dat deze organisaties zich verre houden van het formele zorgsysteem. Zij willen daarom hun activiteiten geen preventie noemen uit angst het zorgsysteem te worden ingezogen. Wel wordt vanuit deze organisaties sociale hulp en ondersteuning geboden, maar buiten het officiële hulpverleningscircuit om. Dat is een zegen voor de ouders.

Niet alleen getalenteerde kinderen zijn welkom, ook straatkinderen en mentaal of fysiek gehandicapte kinderen (zo wordt in Minsk zo nodig een doventolk ingeschakeld en schilderen blinde kinderen in Bulgarije samen met ziende kinderen).

De organisaties hebben een groot bereik. In Oekraïne is 40 procent van de jeugd actief in dergelijke organisaties, in Estland 65 procent, in Georgië 35 procent, in Wit-Rusland 40 procent, in Litouwen 40 procent en in Rusland 70 procent (Clarijs 2008). In een aantal landen heeft de sector van het niet-formeel leren zelfs dezelfde rechten (lees: financiering) als het formele onderwijs (Clarijs 2013).

In tegenstelling tot Nederland, waar moeilijke jongeren bij elkaar worden geplaatst (verdichting), worden daar kinderen met deviant gedrag in groepen geplaatst met anderen die geen problemen hebben of veroorzaken (verlichting). Door maximaal twee van dergelijke jeugdigen te plaatsen in een groep van 12 of 15 'gewone' kinderen, die hun afwijkende leeftijdgenoten aanspreken op hun gedrag (*peer learning*), verdwijnt het moeilijke gedrag op termijn meestal vanzelf. Verdichting verergert de problematiek juist. Er is geen land in Europa dat zo'n lage effectiviteit van de jeugdhulp kent als Nederland.

Nederlandse overheid: afgeschoven verantwoordelijkheden

Een vergelijking met Nederland loopt al snel vast. Natuurlijk zijn er muziekscholen (die door hun methodiek trouwens niet tot het niet-formeel leren behoren), sportclubs en culturele verenigingen. Maar veel activiteiten zijn afhankelijk van de inzet van volwassenen. Er is nauwelijks een aanbod vanuit de overheid, laat staan dat er (nationaal) beleid op het gebied van vrije tijd is. In Nederland heeft ten gevolge van het primaat van het gezin de overheid de verantwoordelijk-

heid waar het sport en cultuur van jeugdigen betreft, van zich afgeschoven richting gezinnen en maatschappelijk middenveld (Hermanns et al. 2008). Er gelden wetten en regels met betrekking tot onderwijs (tweede milieu), maar wat kinderen en jongeren doen in relatie tot sport en cultuur (derde milieu) is vooral de verantwoordelijkheid van het gezin zelf (eerste milieu).

Het gesubsidieerde jongerenwerk heeft wel activiteiten in de vrije tijd van jeugdigen. Echter, het probleem daarbij is dat het jongerenwerk een paradoxale taakstelling kent: overlastbestrijding en talentontwikkeling. Alle 388 gemeenten geven voor het jongerenwerk de prioriteit aan de eerste taak, zoals Kooijmans (2017) beschrijft, waardoor de tweede taakstelling zwaar onder druk staat (Clarijs 2017a).

Sport en cultuur krijgen door de aanstaande validering een gouden kans. Jeugdigen die voor het formeel leren minder gemotiveerd zijn, kunnen met niet-formeel leren (in casu sport en cultuur) zich andere competenties en vaardigheden verwerven, die vervolgens maatschappelijk ook worden gewaardeerd. Het systeem van waardering is in Nederland nog niet bepaald. Sport en cultuur zouden zich gezamenlijk met deze gesprekken kunnen en misschien wel moeten gaan bemoeien.

Een eerste stap daarin is dat zij zich in het buitenland oriënteren op de mogelijkheden die er zoal zijn om hier een stevig en geïntegreerd sport- en cultuurbeleid op te zetten. Als tientallen Europese landen al zo'n 150 jaar sport en cultuur als uitgangspunt nemen voor beleid voor jeugd en vrije tijd, zou Nederland haast aan pathologische zelfdestructie lijden wanneer het deze ontwikkelingskansen blijft ontkennen. De bestuurlijke weeffout door het derde milieu in casu sport en cultuur te ontkennen, verdient beleidsmatige toewijding in de directe toekomst. Een nieuw kabinet kan constructief aan de slag. ●

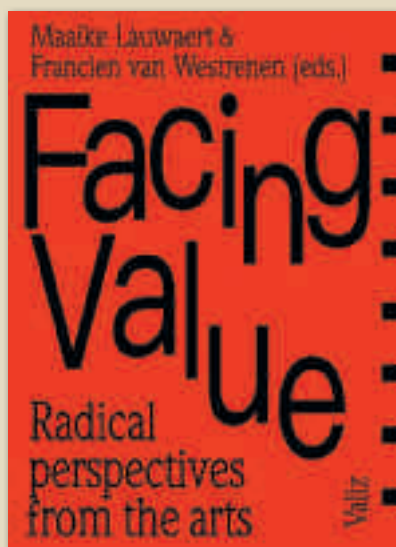
Literatuur

- Clarijs, R. (ed.) (2008) *Leisure and non-formal education: a European overview of after- and out-of-school education*. Prague: Zenka.
- Clarijs, R. (2013) *Tirannie in de jeugdzorg: een onderzoek naar mogelijkheden van beleidsveranderingen*. Amsterdam: SWP.
- Clarijs, R. (2015) *Om de jeugd: perspectief voor beleid en praktijk*. Amsterdam: SWP.
- Clarijs, R. (2017a) *Verbreed jongerenwerk: hoe transformatie van het jeugdlandschap leidt tot een effectief gemeentelijk jeugdbeleid*. Amsterdam: SWP.
- Clarijs, R. (2017b) *Handboek jeugdhulp en jeugdbeleid*. Amsterdam: SWP.
- Hermanns, J.M.A. en A.J. van Montfoort (2008) 'Hoe pedagogisch verantwoord is het beleid van de Nederlandse overheid?' In: *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid*, 51-86.
- Kooijmans, M. (2017) *Talent van de straat: hoe je jongeren kunt verleiden uit de criminaliteit te blijven*. Amsterdam: Van Gennep.
- Projectgroep Ontwikkeling Lokaal Preventief Jeugdbeleid (1996) *Plan van aanpak*. Rijswijk: Ministerie van WVC.
- Yang, J. (2015) *Recognition, validation and accreditation of non-formal and informal learning in UNESCO member states*. Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning.

Noot

- I Voor een breder overzicht zie Clarijs 2017a.

Boeken

Anna Elffers

Lauwaert, M. en F. van Westrenen (ed.) (2017)

Facing value: radical perspectives from the arts.

Amsterdam/Den Haag: Valiz/

Stroom Den Haag.

Prijs: € 27,50

Bibliotheek Boekmanstichting: 17-065

Over de waarde van kunst en cultuur zagen de laatste jaren vele studies, bijeenkomsten, beleidsnota's en artikelen het licht. Ze sluiten aan op de behoefte om beter aan te tonen wat kunst en cultuur opleveren, tegen de achtergrond van grootschalige bezuinigingen en afkalvend draagvlak. Waar de cultuursector eerst nog meebewoog met de tendens om alle

waarde in geld en/of aantallen te willen uitdrukken – en de ene na de andere economische impactstudie met steeds duizelingwekkender bedragen die de cultuursector zou bijdragen aan de economie verscheen – is er de laatste tijd weer veel aandacht voor andere waarden. De inspanningen van velen om die andere waarden van kunst en cultuur over het voetlicht te brengen, mondden recent uit in Claartje Bunniks *Naar waarde gewogen* (Bunnik 2016), dat een nieuw model voor kwaliteitsbeoordeling in de cultuursector introduceert.

Ook curatoren Maaïke Lauwaert en Francien van Westrenen sluiten met het Engelstalige *Facing value: radical perspectives from the arts* aan op deze discussie. Anders dan veel publicaties over de waarde van kunst en cultuur gaat hun boek niet over beleidsmodellen, prestatie-indicatoren, meetmethoden of het verschil tussen intrinsieke en extrinsieke waarde. Hun benadering is veelomvattender, of zoals ze het zelf in de titel noemen, 'radicaler'. Het boek richt de blik op de waarden die ten grondslag liggen aan 'how things are done and how people are treated' (p. 15). In de kapitalistische wereld waarin wij leven, worden maximalisering, productiviteit, competitie, prestatie, zekerheid, risicomanagement, efficiëntie, kansen grijpen, groei om de groei en financieel gewin gezien als van waarde, aldus de auteurs. Zij zouden dit graag vervangen door menselijkheid, diversiteit, complexiteit, zorg en vertrouwen: 'These (very often) old values are here among us, everyone knows when they

are at work, they are felt and perceived. We believe they are as real as money, success and meeting deadlines' (p. 15).

Een flinke opgave – want het gaat hier om niet minder dan het ontwikkelen van een alternatieve wereldorde – maar ze gaan er voortvarend mee aan de slag. Kunst is daarbij hun gereedschap. Lauwaert en Van Westrenen zien een grote rol weggelegd voor de 'tilting vision' die het mogelijk maakt om de werkelijkheid anders te zien en te interpreteren. In het boek geven ze die 'scheve blik' ruim baan in de vorm van negen hoofdstukken gewijd aan activiteiten, door hen voorstellen voor waardecreatie genoemd, die zij van waarde vinden en die in de dominante logica van het kapitalisme ondergewaardeerd worden: wees onproductief, twijfel en bevraag, deel, improviseer, nodig uit en participeer, omarm de leegte, speel!, ondersteun en breng samen.

Handboek van alternatieve waardecreatie

Ieder hoofdstuk start met een essay van Lauwaert en Van Westrenen waarin ze de ondergewaardeerde activiteit introduceren aan de hand van het werk van kunstenaars en theoretici die hiermee bezig zijn. Daarbij wijzen ze vooruit naar de rest van het hoofdstuk, waarin langere en korte teksten, interviews en foto's van werken van kunstenaars zijn opgenomen. Het boek wordt daarmee een soort 'handboek van alternatieve waardecreatie', waarin het werk van relevante denkers en kunstenaars is samengebracht. Daarbij gaat het om recentere teksten, onder andere van historicus en schrijver Tony Judt, theaterregisseur Jan Ritsema, etnograaf Beverley Skeggs en mediawetenschapper Evgeny Morozov, maar ook om veel ouder werk, zoals dat van de schrijver en formalist Viktor Shklovsky uit 1917, van journalist en socioloog Siegfried Kracauer uit 1924, van socioloog Marcel Mauss uit 1950 of van filosoof Michel Foucault uit 1984.

Het is een enorme rijkdom aan teksten, die de lezer uitgebreid laat reflecteren op hoe onze maatschappij

is ingericht en de gevolgen die dit heeft voor individuen. Er wordt bijvoorbeeld vastgesteld dat kunstenaars zich meer dan andere beroepsgroepen verzetten tegen de dominante opvattingen van wat van waarde is. Maar dat ook zij tegelijkertijd niet veilig zijn voor de enorme druk om te presteren. Sterker nog: kunstenaars zijn misschien wel de beroepsgroep waar de grens tussen werk en vrije tijd, die overal steeds verder vervaagt, het minst aanwezig is, terwijl zij onder-tussen ook nog eens tot de meest precare groepen in de samenleving behoren. In een voetnoot geven Lauwaert en Van Westrenen dan ook aan dat ze zich bewust zijn van het feit dat sommige van hun voorstellen onuitvoerbaar zullen lijken voor mensen die, precies als gevolg van de effecten van het waardesysteem waar zij zich tegen verzetten, in precare werkomstandigheden werken en leven. Dat maakt het voor hen echter des te belangrijker om te blijven protesteren en met alternatieven te komen.

Waar de analyse van wat er aan de hand is in de meeste teksten goed uit de verf komt, geldt dat niet altijd voor de gepresenteerde kunstwerken. Voor de minder goed in de kunstwereld ingevoerde lezer is het soms lastig te zien welke 'tilting vision' op de foto's van de kunstwerken naar voren komt.

Dat is overigens een probleem dat niet alleen geldt voor dit boek, maar ook voor de bijdrage die kunst kan leveren aan het verspreiden van nieuwe visies en alternatieve waardesystemen in meer algemene zin. Wil de opgave die Lauwaert en Van Westrenen zichzelf en de kunst gesteld hebben enige kans van slagen hebben, dan is het zaak om aan de vertaalslag naar de wereld buiten de kunst, waar zeker interesse is in de aangekaarte thema's, ruim aandacht te besteden. Voorstellen hoe dat zou kunnen, zijn in het boek nog nauwelijks te vinden. Om de wereld te veranderen is echter meer nodig dan alleen het verbeelden van alternatieven. Gelukkig heeft dit boek, waarvan de introducerende essays toegankelijk geschreven zijn, het in zich om aan die vertaalslag een steentje bij te dragen.

Literatuur

Bunnik, C. (2016) *Naar waarde gewogen: een nieuw model voor kwaliteitsbeoordeling bij de toekenning van cultuursubsidies*. Amsterdam: Boekmanstichting.

Bernard Hulsman

Hannema, K., R.-J. de Kort en L. Schrijver (samenst.) (2017)
Architectuur in Nederland: jaarboek 2016/2017
Architecture in the Netherlands: yearbook 2016/2017

Rotterdam: NAI010 uitgevers.

Prijs: € 39,95

Bibliotheek Boekmanstichting: 17-058

De Nederlandse architectuur is nog altijd niet gekomen van de crisis die de bouw vanaf 2008 buitengewoon hard trof en ook bijzonder lang duurde. Weliswaar nemen architectenbureaus na een halvering van het personeel nu weer medewerkers aan, maar de selectie van gebouwen die de nieuwe, driekoppige redactie van het *Jaarboek Architectuur in Nederland 2016-2017* heeft gemaakt, is niet veel anders dan die in de crisisjaren.

De crisis maakte een einde aan het feest van Superdutch, zoals de vaak spectaculaire, 'conceptuele' architectuur van bureaus als MVRDV en Rem Koolhaas' Office for Metropolitan Architecture (OMA) wordt genoemd, zo stelde de redactie van het *Jaar-*

boek al een jaar of zeven geleden vast. In de toekomst zou het meer gaan om hergebruik en transformatie van bestaande gebouwen dan om nieuwbouw, was de voorspelling.

Wat de *Jaarboeken* zelf betreft, is die in ieder geval uitgekomen. Twee jaar geleden liet de redactie van *Architectuur in Nederland 2014/2015* trots weten dat voor het eerst in het 28-jarige bestaan van het *Jaarboek* 'transformaties' een meerderheid vormden onder de dertig geselecteerde projecten. Ook nu de crisis in de bouw voorbij is, laat de nieuwe redactie de voorspelling uitkomen. Een groot deel van de 22 uitverkoren projecten bestaat uit renovaties, zoals twee verbouwde boerderijen (door Zecc Architecten en SeArch) en het door Kaan Architecten vernieuwde gebouw van de Hoge Raad in Den Haag. En het Superdutch-feest is nog altijd niet herbegonnen: het aantal 'iconische' projecten is klein. Met een beetje goede wil kunnen slechts drie gebouwen – Crystal House van MVRDV in Amsterdam, de OV Terminal in Breda van Koen van Velsen en de Beurspassage in Amsterdam van Arno Coenen, Iris Roskam en Hans van Bentem – spectaculair worden genoemd.

Kantelmoment

Dat ook nu weer de nadruk in *Architectuur in Nederland* ligt op onspectaculaire verbouwingen, is gemakkelijk verklaarbaar. Architectuur is een trage discipline; tussen ontwerp en realisatie zit al gauw een jaar of vijf en dus zijn bijna alle gebouwen die het afgelopen jaar zijn opgeleverd, al gepland in de crisisjaren.

Even gemakkelijk is te voorspellen dat de architectuur in Nederland opnieuw gaat veranderen, nu de Nederlandse bouwmachine weer op volle toeren begint te draaien. De drie redactieleden van het *Jaarboek* spreken zelfs van een 'kantelmoment' in de Nederlandse architectuur in hun gezamenlijke artikel 'Who's afraid of architecture'. Maar welke kant het nu precies opgaat in de Nederlandse architectuur, is moeilijker te bepalen, aldus de redactie. Valt er een voort- →

zetting te verwachten van de bloei van het particuliere opdrachtgeverschap dat tijdens de crisis ruim baan kreeg van gemeenten en nu voor tweederde het *Jaarboek* vult? Of vallen steden als Amsterdam, nu ze weer grote aantallen woningen willen bouwen, terug op *business as usual* en gaan ze, net als voor de crisis, in zee met projectontwikkelaars die goed zijn in snelle, seriematige productie van woningen? En wat wordt daarin dan de rol van de architect? Wil de overheid, die in het neoliberale tijdperk geen rol meer voor zichzelf zag weggelegd in de ruimtelijke ordening, eigenlijk nog wel architectuur?

De antwoorden die de redactieleden en gastschrijvers in hun artikelen geven, verschillen. In 'Architecten over de grens' schetst gastschrijver Oliver Wainwright, de architectuurcriticus van onder meer het Britse dagblad *The Guardian*, geen vrolijk beeld van de Nederlandse architectuur. De wereldwijde bloei van Superdutch was voor een groot deel te danken aan het architectuurbeleid van de overheid, stelt hij vast. Maar in het neoliberale tijdperk heeft ook die zich uiteindelijk teruggetrokken uit de architectuur: architectuurnota's worden niet meer geschreven en het Nederlands Architectuurinstituut en het Stimuleringsfonds voor Architectuur zijn opgeheven.

Nieuwe vormen van opdrachtgeverschap

Toch zijn Nederlandse architecten nog altijd succesrijk in het buitenland. Maar het gaat hierbij om de oude Superdutchgarde, zoals Rem Koolhaas met OMA en Ben van Berkel met zijn UN Studio. Is Nederland iets aan het exporteren waar het zelf niet meer in gelooft, vraagt Wainwright zich af. Met de vaststelling dat de Superdutchgeneratie nog geen opvolgers heeft en dat jonge architecten nauwelijks kansen krijgen, luidt Wainwrights impliciete antwoord: ja, Nederland gelooft niet meer in architectuur.

De drie redacteuren van het *Jaarboek* zijn iets minder somber. De crisis heeft in de architectuur gezorgd

voor nieuwe vormen van opdrachtgeverschap en 'vastgoedontwikkelingen' waaruit 'veelal ingetogen gebouwen zijn voortgekomen die ondanks hun bescheidenheid wel degelijk impact hebben', stellen ze vast. En al onderkennen de drie het gevaar dat met het economisch herstel oude praktijken in de bouwwereld zullen opleven, toch hopen ze, bijna tegen beter weten in, dat het 'vertrouwen, de betrokkenheid en het optimisme' die vooral uit het nieuwe private opdrachtgeverschap spreken, richtinggevend zullen zijn voor de toekomst. Want van de overheid, zo beseft ook de redactie, heeft de Nederlandse architectuur de komende jaren niets te verwachten.

Jack van der Leden

Hilberdink, K. (2017)

J.B.W.P.: het leven van Johan Polak.

Amsterdam: Van Oorschot.

Prijs: € 29,99

Bibliotheek Boekmanstichting: 17-066

'Ik neem je graag mee naar het Boekenbal, maar ik ga niet met je dansen, want dan word ik onwel'. Zo reageerde uitgever Johan Polak toen zijn toenmalige medewerkster Ite Rümke hem vroeg haar mee te nemen naar het jaarlijkse boekenfestijn, begin jaren zestig. Polak hield niet van vrouwen. Rümke vertelde deze en andere anekdotes tijdens de presentatie van de biografie van Johan Polak op 30 mei 2017 in de aula van de Universiteit van Amsterdam. Circa 450 belangstellenden woonden de feestelijke gelegenheid bij; 25 jaar na zijn overlijden staat Polak nog steeds in de belangstelling.

Polak (1928-1992) was een bijzondere man met een heel arsenaal aan eigenaardigheden. Hij stond te boek als 'een van de markantste en excentriekste Nederlandse uitgevers en boekhandelaars uit de twintigste eeuw', aldus biograaf Koen Hilderdink (p. 7). In de vlot geschreven en prettig

leesbare levensbeschrijving schept hij helderheid over en inzicht in het karakter en gedrag van de 'raadselachtige persoonlijkheid' Polak (p. 231).

Polak, tevens schrijver, columnist en homo-emancipator, was geliefd en gehaat en werd verguisd en gelauwerd, aldus de biograaf. Een bekend mantra van Polak: 'Ik ben joods, ik ben rijk en zo lelijk als een paard. Ik heb niets van de mensen te verwachten' (p. 129). De 'gespeelde bescheidenheid', zoals Hilberdink het noemt, waarachter vermoedelijk groot lijden schuilging, manifesteerde zich in alle fasen van zijn leven. Dat blijkt uit elk van de 12 compacte hoofdstukken van dit boek.

Polak groeide in zijn eigen woorden op in een 'zeer liberaal joods milieu met sterk atheïstische en sociaaldemocratische inslag' (p. 10), als kind van een fysiek en psychisch gemankeeerde moeder en een zorgzame vader. De familie behoorde tot de zakelijke elite. De band met zijn moeder was sterk en zou uitgroeien tot nauw en verstikkend, legt Hilberdink uit.

De biograaf geeft een indringend beeld van de opkomst en impact van het antisemitisme in de jaren dertig. Vader hield het gezin in deze stormachtige periode in het gareel. Zijn dood in 1940 ten gevolge van hartfalen was dan ook zeer ingrijpend voor de familie. Samen met de Tweede Wereldoorlog was het verlies levensbepalend voor de jonge Polak.

De oorlogsjaren vormden een grove breuk met het verleden, het verlies van vele familieleden was traumatisch. Zoals veel joden die de oorlog hadden overleefd, ging Polak gebukt onder een zwaar schuldgevoel. Het feit dat hij was gespaard deed hem spreken van 'een schuldbewuste dankbaarheid' (p. 58). Dit was een last die zijn gedrag en houding tegenover het verleden ingrijpend beïnvloedde. Zo fantaseerde hij over zijn oorlogservaringen, bijvoorbeeld dat hij een klasgenoot was geweest van Anne Frank (p. 58). Hij verdraaide de werkelijkheid, omdat die blijkbaar te zwaar was om onder ogen te zien. Hilberdink laat zien dat Polak zijn

eigen, veilige wereld creëerde. Hij had weinig zelfvertrouwen en verhiel zich dientengevolge moeilijk tot zijn omgeving. 'Ik ben niks. Ik weet meer niet dan wel', zo verwoordde hij het zelf (p. 7-8).

In het naoorlogse Amsterdam, waar joden niet zelden zuur werden bejegend, vond Polak troost in de literatuur. Fictie had zijn voorliefde, en werd zijn gids én harnas (p. 60). Een spiegel ook, bijvoorbeeld voor zijn homoseksuele gevoelens. Hilberdink besteedt uitvoerig aandacht aan de moeizame, seksuele ontwikkeling van Polak.

In 1948 ging Polak op kamers bij uitgever Geert van Oorschot (de latere uitgever van deze biografie). Daar sloeg de uitgeversvonk over (p. 87). Van Oorschot leerde hem de kneep-

jes van het boekenvak. Hij had zich inmiddels ontpopt als enthousiast bibliofiel en bemachtigde bijzondere drukken en handschriften. Zoals veel bibliofielen hield Polak er een speciale bezoekerregeling op na: slechts enkele bezoekers mochten zijn bibliotheek betreden, op pantoffels (!), en boeken mochten uitsluitend met witte handschoenen worden aangeraakt.

In 1952 richtte Polak samen met Wim J. Simons en Frits Knuf uitgeverij De Beuk op. Over de fondsvorming waren de meningen binnen de uitgeverij al snel verdeeld: Polak had vooral oog voor de klassieken en niet voor moderne literatuur. Succesvoller was de samenwerking met Rob van Gennep met wie hij in 1962 uitgeverij Polak & Van Gennep, later Athenaeum-Polak & Van Gennep, in het leven riep.

Ze bouwden een indrukwekkend literair fonds op met mooi verzorgd werk van onder andere P.C. Boutens, J.H. Leopold, Herman Gorter, J.C. Bloem en Ida Gerhardt. In een interview legde Polak een verband tussen de opbouw van het fonds en zijn liefde voor verzamelen en lezen, en zijn oorlogservaringen: 'Dit gevoel, gered te zijn uit een schipbreuk is iets dat je altijd bij blijft. (...) Het voelt dat je een geestelijke nalatenschap hebt te beheren waar je geweldig zuinig op moet zijn en die je moet proberen (...) door te geven' (p. 129).

Het familievermogen stelde Polak in staat om literaire uitgaven financieel te ondersteunen. Geld was nooit een probleem. Hiermee verwierf hij in literaire kringen bekendheid. Sympathie ook, ware het niet dat zijn karakter vriendschap veelal in de weg stond. Een aanzienlijke groep veelal aantrekkelijke jongemannen die hij onder zijn hoede nam, onder wie kunstenaars, profiteerde van zijn optreden als mecenas.

In 1966 voegde hij de vermaarde Athenaeum Boekhandel op het Spui in Amsterdam aan zijn imperium toe. De uitgeverij en boekhandel bestaan nog steeds, ondanks het ondernemerschap van Polak. Of een boek goed of slecht verkocht interesseerde hem in het geheel niet.

Polaks nalatenschap wordt beheerd door de Stichting Johan Polak, die zich, net als de naamgever, financieel inzet voor jonge schrijvers. De stichting draagt bijvoorbeeld bij aan de Amsterdamse Schrijversresidentie, waarbij een *writer in residence* in de gelegenheid wordt gesteld in het appartement boven Athenaeum Boekhandel in Amsterdam te verblijven. En mede dankzij hetzelfde fonds heeft Hilberdink dit rijke en ontroerende portret kunnen schrijven. Hij toont op overtuigende en respectvolle wijze aan dat Polak de literatuur een grote dienst heeft bewezen, zonder de zonderlinge aspecten van de man weg te moffelen. ●

Colofon

Boekman is hét Nederlands forum voor kunst, cultuur en beleid. Het tijdschrift brengt wetenschap, openbaar bestuur, diverse culturele sectoren, kunstenaars en kunstliefhebbers met elkaar in contact. Boekman is een uitgave van de Boekmanstichting. Het verschijnt vier keer per jaar en heeft een oplage van 1400.

Uitverkochte exemplaren zijn als pdf te bestellen.

De Boekmanstichting verzamelt en verspreidt kennis en informatie over kunst en cultuur in beleid en praktijk. Het werkterrein omvat het kunst- en cultuurbeleid van de overheden, particuliere financiering van kunst, de sociaaleconomische en juridische aspecten van de kunsten en het kunstenaarsberoep, marketing en sponsoring, culturele organisaties en manifestaties, kunst in relatie tot (nieuwe) media, cultuurbehoud, kunsteducatie, amateurkunst en kunstvakonderwijs.

Zie ook
www.boekman.nl

Redactie

Kimberly van Aart
Jack van der Leden
André Nuchelmans

Gastredactie

Marian ter Haar

Adviesraad

Han Bakker
Eric Holterhues
Marischka Leenaers
Edwin van Meerkerk
Marc Verstappen
Alex de Vries

Productie

André Nuchelmans

Redactieadres

Boekmanstichting
t.a.v. redactie Boekman
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
telefoon 020 – 624 37 36
e-mail redactie@boekman.nl

Kopij volgens de redactie-aanwijzingen via e-mail

Recensie-exemplaren

Jack van der Leden
André Nuchelmans

Advertentietarieven

verkrijgbaar bij
André Nuchelmans

Eindredactie en correctie

Taalbureau JJ, Amsterdam

Beeldredactie

André Nuchelmans
Joseph Plateau

Vormgeving

Joseph Plateau, Amsterdam

Prepress

Colorset, Amsterdam

Druk

Tesink, Zutphen

Abonnementen

particulieren
€ 50, € 60 (incl. pdf) (Nederland)
€ 70, € 80 (incl. pdf) (overige landen)
instellingen
€ 60, € 70 (incl. pdf) (Nederland)
€ 80, € 90 (incl. pdf) (overige landen)
studenten, aio's en oio's
(wordt na max. 6 jaar omgezet in regulier abonnement, indien langer studierend kopie pas mailen naar klantenservice@aboland.nl)
€ 35, € 45 (incl. pdf) (Nederland)
€ 55, € 65 (incl. pdf) (overige landen)
proefabonnement (2 nummers)
€ 25, € 30 (incl. pdf) (Nederland)
€ 35, € 40 (incl. pdf) (overige landen)

Losse nummers

€ 15 (exclusief porto)

Opgave en vragen over abonnementen:

Abonnementenland
Postbus 20
1910 AA Uitgeest
Tel. 0900-ABOLAND of 0900-226 52 63
€ 0,10 per minuut
Fax +31(0)251-31 04 05
www.bladenbox.nl voor abonneren of www.aboland.nl voor adreswijzigingen en opzeggingen.
Abonnementenland is ook bereikbaar via Twitter. Stuur uw tweet naar: @Aboland_klanten.

Opgave en vragen over abonnementen België:

Abonnementenland
Ambachtenlaan 21 Unit 2A
3001 Heverlee
Tel. +32 (0)28 08 55 23
Fax +32 (0)28 08 70 05
www.bladenbox.be voor abonneren of www.aboland.be voor adreswijzigingen en opzeggingen.

De eerste abonnementsperiode

Deze gaat u aan voor bepaalde tijd en kunt u niet tussentijds beëindigen. Indien u het abonnement aan het einde van deze periode wilt beëindigen, dan dienen wij uiterlijk 3 maanden voor het einde van de abonnementsperiode uw opzegging in ons bezit te hebben.

Abonnementen na de eerste abonnementsperiode

Abonnementen worden na de eerste abonnementsperiode omgezet naar een jaarabonnement welke telkens voor een jaar wordt gefactureerd. Na de omzetting geldt een opzegtermijn van 3 maanden.

Prijswijzigingen en alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Al het mogelijke is gedaan om rechthebbenden van beeld te achterhalen. Indien u meent over auteursrechten te beschikken van beeld in deze Boekman, kunt u contact opnemen met de Boekmanstichting in Amsterdam.

ISSN 1571-5949

KONINKLIJKE NEDERLANDSE
AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Boekman 113 heeft als thema
De waarde van kunst en
verschijnt 9 december 2017

Nederlands Blazers Ensemble, *Oost West Thuis Niet Best*, 2015.
Foto: Hans van der Woerd

Sport en Cultuur Samen Sterker

Sport en cultuur zijn essentieel voor vitaliteit. Ze dragen bij aan de persoonlijke ontwikkeling van mensen en aan maatschappelijke samenhang. Het landelijk programma Sport en Cultuur Samen Sterker verzamelt en verspreidt praktijkvoorbeelden en onderzoek om de lokale samenleving te inspireren en versterken.

Voor meer informatie: www.lkca.nl/vrije-tijd/sport-en-cultuur

